

Byzantina Symmeikta

Vol 25 (2015)

BYZANTINA SYMMEIKTA 25

ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

Εύδοξος ΤΣΟΛΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.1197](https://doi.org/10.12681/byzsym.1197)

Copyright © 2015, Εύδοξος ΤΣΟΛΑΚΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΤΣΟΛΑΚΗΣ Ε. (2015). ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑ. *Byzantina Symmeikta*, 25, 115–142.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.1197>

INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH
NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

BYZANTINA SYMMEIKTA

ΕΥΔΟΕΟΣ Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ

ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

ΑΘΗΝΑ • 2015 • ATHENS

ΕΥΔΟΞΟΣ Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ

ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

Σε πρόσφατη μελέτη της ἠ Ειρήνη-Σοφία Κιαπίδου ἐπανέρχεται στὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέα τῆς *Συνέχειας* τῆς χρονογραφίας, τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* δηλαδή, τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη¹. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἐπισημάνσεων καὶ ἐπιχειρημάτων καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πατρότητα τοῦ συγγραφέα τῆς *Συνέχειας* παραμένει ἀκόμη ἓνα θέμα «ἀνοιχτὸ πρὸς συζήτηση»².

Πρὶν προχωρήσω, θὰ ἔλεγα ὅτι πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονός ὅτι μεταξὺ τῆς συγγραφῆς τῶν δύο ἔργων (*Συνόψεως ἱστοριῶν* καὶ *Συνέχειας*) μεσολαβεῖ κάποιο χρονικὸ διάστημα ποῦ, ἂν δεχθοῦμε τὰ συμπεράσματα τῆς Κιαπίδου, εἶναι ἴσως πάνω ἀπὸ τριάντα χρόνια³. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ καὶ ἀναμενόμενο νὰ ἔχουμε διαφορὲς ὕφους καὶ λεξιλογίου καὶ ἀπόψεων, ἴσως, γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα μεταξὺ τῶν δύο ἔργων ποῦ μᾶς ἀπασχολοῦν, ὅταν μάλιστα αὐτὰ στηρίζονται καὶ σὲ διαφορετικὲς πηγές. Στὴν περίπτωση βέβαια τῆς *Συνέχειας* εἶναι πιθανὸ νὰ ἔχουμε πληροφορίες καὶ κρίσεις ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες τοῦ συγγραφέα της, πέρα ἀπὸ τὶς γραπτὲς ἢ προφορικὲς πηγές του.

1. Εἰρ.-Σ. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα τῆς *Συνέχειας* τοῦ Σκυλίτζη καὶ τὰ προβλήματά της. Συγκλίσεις καὶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴ *Σύνοψη ἱστοριῶν*, *ΕΕΒΣ* NB' (2004-2006), 329-362 [στὸ ἐξῆς: ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα].

2. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 361-362.

3. Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῆς Εἰρ.-Σ. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ *Σύνοψη ἱστοριῶν* τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη καὶ οἱ πηγές της (811-1057), Ἀθήνα 2010, 136 [στὸ ἐξῆς: ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Πηγές] ἡ συγγραφή τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1059-1071. Ἡ συγγραφή τῆς *Συνέχειας* πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὸ 1101. Βλ. ΕΥΔ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, Ἡ *Συνέχεια* τῆς *Χρονογραφίας* τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη (Ioannes Skylitzes Continuatus), Θεσσαλονίκη 1968, 75 [στὸ ἐξῆς ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*].

Τὸ χρονολογικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη μᾶς ἔχει παραδοθεῖ, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπὸ δύο ομάδες χειρογράφων. Στὴν πρώτη ομάδα ἢ ἐξιστόρηση τερματίζεται μὲ τὴν ἀνοδο στὸν θρόνο τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ (1057)· στὴ δεύτερη ομάδα ἢ ἐξιστόρηση συνεχίζεται – στὴ σημερινὴ κατάσταση τῶν χειρογράφων – ἕως καὶ τὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτη (1079/80)⁴.

Ἡ δεύτερη αὐτὴ ομάδα ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰ χφφ: A (Vindob. hist. gr. 35)· F (Marc. gr. VII 12 [XC 5])· V (Vatic. gr. 161)· U (Vindob. hist. gr. 74)· B (Ambros. gr. 912 [C 279 inf.]) καὶ Achrid. 79 (σήμερα στὴ Σόφια).

Στὰ χφφ A, V καὶ B ἡ *Σύνοψις ἱστοριῶν* καὶ ἡ *Συνέχεια* παραδίδονται ὡς ἓνα ἐνιαῖο κείμενο, χωρὶς καμία ἀπολύτως διάκριση μεταξὺ τους⁵. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο παραδίδονται τὰ δύο αὐτὰ κείμενα καὶ στὸ χφ 79 τῆς Ἀχρίδας⁶.

Στὸ χφ F ἔχει ἀντιγραφεῖ τὸ κείμενο τῆς Χρονολογίας τοῦ Γεωργίου Κεδρηνοῦ. Στὸ σημεῖο ὅπου ἀρχίζει ἡ ἐξιστόρηση τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Α΄ Ραγκαβέ (φ. 232^v), ὑπάρχει μέσα σὲ ἐπίτιλο κόσμημα ἢ ἐπιγραφή: *ἀρχὴ τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου ἰωάννου τοῦ σκυλίτζη* τὸ κείμενο ὅμως ποὺ ἀκολουθεῖ, εἶναι τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἡ ἀντιγραφή του τερματίζεται στὸ φ. 401^r. Παρεμβάλλεται κατάλογος βασιλέων, πατριαρχῶν κ.λπ. καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας* ποὺ καταλαμβάνει τὰ φφ. 406^r - 434^v. Παραδίδεται ἀκέφαλο, προφανῶς ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἐνδιάμεσου φύλλου, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν δὲν γνωρίζουμε ἂν ὑπῆρχε κάποια ἐπιγραφή καὶ τὸ περιεχόμενό της.

Στὸ χφ U, στὴ σημερινὴ του κατάσταση ἀκέφαλο καὶ κολοβό, τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας* ἀκολουθεῖ τὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα ποὺ παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν δύο κειμένων (*Συνόψεως ἱστοριῶν καὶ Συνέχειας*). Τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας* δὲν φέρει καμία ἐπιγραφή· ἀρχίζει μὲ τὸν τίτλο: *βασιλεία ἰσαακίου τοῦ κομνηνοῦ*⁷.

4. Γιὰ τὰ χφφ τῆς πρώτης ομάδας βλ. Io. THURN, *Ioannis Scylitzae, Synopsis historiarum, editio princeps* [CFHB 5], Berlin - New York 1973, XX- XXVIII. Γιὰ τὰ χφφ τῆς δεύτερης ομάδας βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 23-51.

5. Γιὰ τὰ χφφ A, V καὶ B βλ. εἰδικότερα ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 29-32 καὶ 38-40.

6. Βλ. J.- M. OLIVIER, Le 'Skylitzes d'Ochride' retrouvé, *BZ* 89 (1996), 417- 419, κυρίως 419.

7. Γιὰ τὰ χφφ F καὶ U βλ. εἰδικότερα ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 32-38. Βλ. ἀκόμη καὶ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 103.

Σύμφωνα τώρα με την Κιαπίδου, υπάρχει μιὰ ομάδα χειρογράφων⁸ στην οποία τὸ κείμενο τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* ἀκολουθεῖ ἓνα δεύτερο κείμενο στὸ ὁποῖο ἔχουμε τὴν ἀφήγηση τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴν ἄνοδο στὸν θρόνο τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ (1057) ἕως καὶ τὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτη (1078/80)⁹. Ὅπως ὅμως εἶδαμε, τὸ δεύτερο αὐτὸ κείμενο, ἡ *Συνέχεια* δηλαδή, «δὲν ἀκολουθεῖ» τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* στὴν περίπτωση τῶν χειρογράφων Α, V, Β καὶ τοῦ χειρογράφου 79 τῆς Ἀχρίδας ἔχουμε ἓνα ἐνιαῖο καὶ συνεχῆ κείμενο. Τὰ δύο συνδέονται ἄλλωστε καὶ ὀργανικὰ μεταξὺ τους μὲ τὶς φράσεις: *Τὸν μὲν οὖν τρόπον ὃν εἴρηται τὴν βασιλείαν ὁ Κομνηνὸς ἀναζωσάμενος*¹⁰ καὶ *περὶ ὧν κατὰ μέρος δεδήλωται ἄνωθεν*¹¹.

Συνεχίζοντας ἡ Κιαπίδου μᾶς πληροφορεῖ ἐπιπλέον ὅτι υπάρχει «μιὰ ξεχωριστὴ ομάδα χειρογράφων, ἀπογράφων τῶν παραπάνω, ποὺ διασώζει μόνον τὸ ἐπιπρόσθετο αὐτὸ κομμάτι»¹² καὶ ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ «καταδεικνύει ὅτι ἀντιμετωπιζόταν καὶ ὡς ἀνεξάρτητο κείμενο μὲ τὴ δική του πορεία στὸ χρόνο». Ἀναφέρεται, προφανῶς, στὰ χφ F καὶ U τῆς *Συνέχειας*. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσουμε ὅτι δὲν υπάρχει καμία ἀπόδειξη, ἔστω ἔνδειξη, ὅτι τὸ κείμενο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, κυκλοφοροῦσε ὡς ἀνεξάρτητο· ἀνώνυμο καὶ χωρὶς τίτλο; Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων F καὶ U συμπλήρωσαν προφανῶς τὸ ἀντιγραφικὸ τους ἔργο καὶ μὲ τὴ *Συνέχεια* ἀπὸ κάποιο χφ τῆς χρονογραφίας τοῦ Σκυλίτζη στὸ ὁποῖο ἡ ἐξιστόρηση συνεχιζόταν καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057.

Συμπερασματικὰ ἡ Κιαπίδου παρατηρεῖ ἀκόμα ὅτι ἡ *Συνέχεια* «καὶ μὲ μιὰ πρώτη ματιὰ φαίνεται ξένο σῶμα» σὲ σχέση μὲ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* «ἐφ' ὅσον δὲν ἀκολουθεῖ τὸ χωρισμὸ τῆς Σύνοψης σὲ κεφάλαια ἀνὰ βασιλέα»¹³. Πρέπει νὰ σημειώσω ὅμως ὅτι καὶ τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας* εἶναι χωρισμένο «σὲ κεφάλαια ἀνὰ βασιλέα», ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ κείμενο τῆς κυρίως χρονογραφίας τοῦ Σκυλίτζη. Ὅταν προχωροῦσα στὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς *Συνέχειας*, παρατήρησα ὅτι οἱ τίτλοι τῶν

8. Δηλαδή ἐκτὸς τῶν χειρογράφων ποὺ μᾶς παραδίδουν μόνον τὸ κείμενο τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν*.

9. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 329.

10. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 103,1.

11. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 163,1.

12. Τὸ κείμενο δηλαδή τῆς *Συνέχειας*.

13. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 361· βλ. καὶ 345.

«κεφαλαίων» αὐτῶν δὲν παραδίδονται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοσή της μὲ ἐνιαία μορφή¹⁴, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς τίτλους τῶν «κεφαλαίων» στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*¹⁵. Ἐκρίνα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιλέξω τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη μορφή τίτλου βασιλείας πρὶν ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* ἀπὸ τὸν Io. Thurn. Δὲν παρέλειψα, ὡστόσο, νὰ σημειώσω τοὺς τίτλους τῶν «κεφαλαίων» καὶ ὅταν ἔκανα λόγο γιὰ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῆς *Συνέχειας*¹⁶, καὶ ἐπιπλέον καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ποὺ συνοδεύει τὸ κείμενο¹⁷. Ἄς προσθέσω στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι καὶ στὸ χφ 79 τῆς Ἀχρίδας τὸ κείμενο τόσο τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* ὅσο καὶ τῆς *Συνέχειας* εἶναι χωρισμένο σὲ «κεφάλαια» ἀνὰ βασιλέα¹⁸.

Στὸ ἐρώτημα γιὰ νὰ τελειώσει ὁ Σκυλίτζης αἰφνιδίως τὴν ἐξιστορήσή του ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου καὶ ὁ Ἀτταλειάτης, «μολονότι ἔχει ὑπαινιχθεῖ ἕνα γεγονός πέρα ἀπὸ αὐτὸ τὸ χρονικὸ σημεῖο, τὴν ἐνθρόνιση τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ»¹⁹, θὰ παρατηροῦσα τὰ ἀκόλουθα:

Ἀπὸ τὰ ἔξι χφφ ποὺ μᾶς διασώζουν τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας*, μόνο σὲ δύο ἀπὸ αὐτά, στὰ χφφ V καὶ F, τὸ κείμενο τεματίζεται μὲ τὴ φρ. *καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ λογοθέτου τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος*²⁰. Πρέπει πάντως νὰ σημειώσω, μὲ ὅ,τι αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει, ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ χφφ κατάγονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀπώτερο πρότυπο²¹. Στὰ δύο αὐτὰ χφφ τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας* τεματίζεται στὸ ἴδιο σημεῖο μὲ τὴ

14. Π.χ.: χφ A *ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός*: χφ U *βασιλεία ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ*: χφ V *ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός*: χφ B *βασιλεία ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ*. Ἀπὸ τὶς διαφορὲς αὐτὲς προκύπτει τὸ ἐρώτημα ἂν οἱ τίτλοι εἶναι ἔργο τοῦ συγγραφέα ἢ τῶν αντιγραφῶν. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἔχουμε δύο διαφορετικοὺς τίτλους, ὅπως στὸ χφ F·βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 49-50.

15. Βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα στὸ κείμενο τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν*.

16. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 49 γιὰ τὰ χφφ A καὶ F, καὶ σ. 50 γιὰ τὰ χφφ U, V, B.

17. Βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τοῦ κειμένου τῆς *Συνέχειας*: 103, ἀρχή· 108, στ. 17· 111, στ. 8· 119, στ. 4· 124, στ. 9· 155, στ. 5 καὶ 6· 178, στ. 15.

18. Βλ. OLIVIER, *Le 'Skylitzes d'Ochride'*, 419.

19. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 361 ἀναφέρεται στὴν πληροφορία ποὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴ *Συνέχεια* (182,10-11), ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐτιμήθη δὲ διαφερόντως ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐφ' οὗ δὴ καὶ ἐκοιμήθη. Πρόκειται ἀπλὰ γιὰ μιὰ χρονολογικὴ ἔνδειξη.

20. Βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 38 γιὰ τὸ χφ F, καὶ 39 γιὰ τὸ χφ V.

21. Βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 51, τὸ στέμμα τῆς χειρόγραφης παράδοσης.

διήγηση τοῦ Ἀτταλειάτη²². Τὰ ὑπόλοιπα χφ μᾶς ἔχουν διασωθεῖ κολοβά· ἔτσι, στὸ χφ Α ἡ διήγηση τερματίζεται μετὰ τὴ λέξη *αὐχένας*²³, στὸ χφ Β στὴ λέξη *πολεμικῶν*²⁴, στὸ χφ Β μετὰ τὴ φρ. *εἰς ὄνομα δὲ αὐτοῦ*²⁵, καὶ στὸ χφ 79 τῆς Ἀχρίδας μετὰ τὴ φρ. *τοὺς μὲν δώροισι*, σύμφωνα μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Th. I. Uspenskij²⁶. Στὸ χφ Α καὶ στὸ χφ τῆς Ἀχρίδας ἡ ἐξιστόρηση στὴ *Συνέχεια*, σύμφωνα μετὰ τοὺς τίτλους τοῦ ἔργου τοῦ Σκυλίτζη, συνεχίζονται ὡς τὴν ἀνάγνωση τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ στὸν θρόνο. Ἔτσι στὸ χφ Α διαβάζουμε: *Ἰωάννου κουροπαλάτου καὶ γεγονότος δρουγγαρίου τῆς βίγλας τοῦ σκυλίτζη ἐπιτομὴ ἱστορίας ἀρχομένη ἀπὸ τῆς τελευτῆς νικηφόρου βασιλέως τοῦ ἀπὸ γενικῶν καὶ τελευτῶσα εἰς τὴν ἀναγόρευσιν ἀλεξίου τοῦ κομνηνοῦ*²⁷, ἐνῶ στὸ χφ 79 τῆς Ἀχρίδας: *Σύνοψις ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἀνα[ιρρέσεως ἐν Βουλγαρίᾳ] Νικηφόρου βασιλέως τοῦ ἀπὸ Γενικῶν [διήκουσα ἕως] βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου [συγγραφεῖσα δὲ παρὰ] Ἰωάννου κουροπαλάτου καὶ γεγονότος μεγάλου δρουγγαρίου τῆς βίγλας τοῦ Σκυλίτζη*²⁸. Ἄς προσθέσω ὅτι ὁ τίτλος τοῦ ἔργου ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, εἶναι σήμερᾶ ἀδιάνγνωστος²⁹.

Συνεπῶς στὸ ἐρώτημα τῆς Κιαπίδου ὑπάρχουν δύο ἀπαντήσεις:

α) Εἶναι ἐνδεχόμενο ἡ ἐξιστόρηση στὴ *Συνέχεια* νὰ συνεχίζονται ἕως καὶ τὴν ἀνάγνωση στὸν θρόνο τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τὸ ἔργο νὰ ἔφθασε στὰ χέρια μας ἐλλιπὲς στὸ τέλος τοῦ ἀπὸ ἀπώλεια τῶν τελευταίων

22. Ἄς προσθέσω ὅτι στὸ χφ F ὕστερα ἀπὸ τὴ φρ. *τοιούτον ἔσχε τὸ τέλος* διαβάζουμε: *οὐ γὰρ ἐν τῷ ἐτάξεσθαι τέθνηκεν ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας τινὰς δολοφονηθεὶς ὑπὸ τινος ἱατροῦ*. βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 38.

23. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 184,18· (βλ. καὶ 31).

24. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 180,6· (βλ. καὶ 32, ὑποσ. 3).

25. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 185,12· (βλ. καὶ 40).

26. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 185,5· (βλ. καὶ 23, ὑποσ. 3).

27. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 26 καὶ 30, ὑποσ. 1. Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ἡ λ. *ἀλεξίου* ἔχει γραφεῖ στὴ θέση τῆς λ. *ἰσαακίου* ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόξυσή της, ὅταν, προφανῶς, ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ χειρογράφου Α συμπλήρωσε τὸ ἔργο του καὶ μετὰ τὴν ἀντιγραφή τοῦ κεμένου τῆς *Συνέχειας*. βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 26.

28. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 26, ὑποσ. 3. Ἄς προσθέσω ὅτι μετὰ τὴ φρ. *[διήκουσα ἕως] βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου* δὲν δηλώνεται ἡ ἀρχὴ ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Βοτανειάτη, ἐπειδὴ στὸ χφ περιλαμβάνεται ἡ ἐξιστόρηση γεγονότων ποὺ ἔλαβαν χώρα κατὰ τὴ διάρκειά της.

29. βλ. Olivier, *Le 'Skylitzes d'Ochride'*, 419.

φύλλων³⁰.

β) Ὁ Σκυλίτζης τερμάτισε τὴ διήγησή του ὅπου καὶ ὁ Ἀτταλειάτης ἐπειδὴ ἔτσι ἔκρινε, κι ὄχι ὅπου θὰ θέλαμε ἐμεῖς σήμερα. Ὅταν ἀποφάσισε νὰ συνεχίσει τὸ χρονολογικὸ του ἔργο καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057, εἶχε ὡς στόχο του νὰ μᾶς δώσει ἓνα κείμενο ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα ἐκεῖνα τῶν ἱστορικῶν καὶ χρονολογικῶν ἔργων ποὺ ἐπισημαίνει στὸν πρόλογό του, καὶ στὴν περίπτωσή μας κυρίως τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀτταλειάτη καὶ τῆς Χρονολογραφίας τοῦ Ψελλοῦ.

Δὲν τερμάτισε λοιπὸν «αἰφνιδίως»³¹ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ μνεῖα τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ὡς αὐτοκράτορα τὸν ὑποχρέωνε νὰ τὸ συνεχίσει.

Στὴν παρατήρηση ἀκόμη ὅτι στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* τοῦ Σκυλίτζη «δὲν ἐντοπίζονται “ὑποσχέσεις” γιὰ ἐπέκταση τῆς ἀφήγησης πέρα ἀπὸ τὸ 1057, ἐφόσον ὁ ἱστορικὸς δὲν ἀναφέρει πουθενά – οὔτε κἂν ὑπαινίσσεται μεταγενέστερα αὐτοῦ τοῦ ἔτους γεγονότα»³², θὰ ἀπαντοῦσα ὅτι ὁ Σκυλίτζης, ὅταν ἔγραφε τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*, δὲν σκόπευε νὰ συνεχίσει τὴ διήγησή του καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057. Τὸ ἀποφασίζει ἀργότερα, ὅταν ἔγινε γνωστὸ τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτη μὲ τὸν ἔντονα ἐγκωμιαστικὸ του χαρακτήρα γιὰ τὸν Νικηφόρο Βοτανειάτη. Ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο τότε ὑποχρεωμένος νὰ συνεχίσει τὴν ἐξιστόρησή του καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις του, ὅπως τὶς γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν πρόλογό του στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*³³.

Ἄς προσθέσω ὅτι ἀπὸ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* δὲν λείπουν καὶ

30. Βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 28-29.

31. Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὸ «αἰφνιδίως», ἂν δεχθοῦμε, μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι ἡ *Συνέχεια* τερματίζεται πράγματι ὅπως μᾶς παραδόθηκε, ὅτι ἡ τελευταία πρότασή της *Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ λογοθέτου τοιοῦτον ἔσχε τέλος εἶναι ἴσως τὸ πρῶτο σκέλος μιᾶς ἀντίθεσης ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἔχουμε τὸ δεύτερο σκέλος, δηλαδὴ Τὰ δέ...* Βλ. καὶ ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 26-27. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ «αἰφνιδίως» δὲν σημαίνει ἀποκλειστικὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ συντάκτη τῆς *Συνέχειας* νὰ τερματίσει αἰφνιδιαστικὰ τὸ ἔργο του.

32. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 329. Διερωτῶμαι στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐάν, σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ τῆς Κιαπιδου, θὰ ἔπρεπε ἡ *Συνέχεια* νὰ συνεχίζεται καὶ μὲ τὴν ἐξιστόρηση γεγονότων τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ «ὑπαινίσσεται μεταγενέστερα γεγονότα». Βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 182,10-11: *ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ*.

33. *Σύνοψιν ἱστοριῶν*, 4,35 κέ.

«ὕπαινιγμοί» γὰρ μεταγενέστερα γεγονότα ἢ, καλύτερα, καταστάσεις· διαβάζουμε: *ὃ δὲ εἰπεῖν ἐστὶν ἀναγκαῖον, τοῦτο δὴ καὶ λέξω, ὅτι περὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ βασιλέως (δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτίας καὶ σαλακωνείας τὰ Ῥωμαίων ἤρξατο φθίνειν πράγματα, καὶ ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς δεῦρο κατὰ μικρὸν εἰς τὸ κατόπιν χωροῦντα ἐς παντελῆ κατήντησεν τὴν ἀσθένειαν*³⁴.

Διερωτῶμαι πάντως ἂν τὰ ἐρωτήματα τῆς Κιαπίδου δὲν ἰσχύουν καὶ γὰρ τὸν τυχὸν ἄγνωστό μας, δόκιμο ὅμως συγγραφέα, συνεχιστὴ κι ὄχι μόνο γὰρ τὸν Σκυλίτζη.

Ἡ Κιαπίδου ἐπισημαίνει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς *Συνέχειας* (1968) ἔγινε γνωστὸ τὸ ἔργο *Ἱστορία σύντομος* ποῦ ἀποδίδεται στὸν Μιχαὴλ Ψελλό, καὶ διερωτᾶται ἂν ὁ Σκυλίτζης στὸ προοίμιό του τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* ἀναφέρεται στὸ ἔργο αὐτὸ ἢ στὴ *Χρονογραφία* τοῦ Ψελλοῦ. Καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἐὰν στὸ προοίμιό δὲν μνημονεύεται ἡ *Χρονογραφία*, ἀποδυναμώνεται ἕνα ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ταύτισης τοῦ Σκυλίτζη μὲ τὸν συνεχιστὴ τοῦ ἔργου του³⁵. Γιατί; Ὁ Σκυλίτζης ἔπρεπε νὰ ἔχει ὑπόψη του δύο τουλάχιστον ἱστορικὰ ἔργα γὰρ νὰ προχωρήσει στὴν ἀντικειμενικὴ παρουσίαση τῶν γεγονότων τῆς περιόδου 1057-1079/80 (ἢ 1081) μὲ τὴ *Συνέχειά* του; Ὁ συντάκτης τῆς *Συνέχειας* γνωρίζει πάντως τὴ *Χρονογραφία* τοῦ Ψελλοῦ, ὅπως μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα³⁶, καὶ ἡ πληροφορία του ὅτι *ἤρξατο τῆς ἀποκηρύξεως* (τοῦ Ρωμανοῦ Δ' Διογένη) *πρῶτος ὁ τῶν φιλοσόφων ὕπατος, ὁ Ψελλός, καθὼς καὶ αὐτὸς ἐν τινὶ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων μεγαλαυχεῖ*³⁷.

34. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 476,55-58.

35. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 333.

36. Βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 72-74 κυρίως Ψελλός, Κωνσταντῖνος Ι', XXVII ~ *Συνέχεια*, 118, 14-17· Κωνσταντῖνος Ι', XXVII ~ *Συνέχεια*, 118, 17-18. Ἄς προσθέσω ὅτι στὴ σ. 171, 6-9 τῆς *Συνέχειας* διαβάσουμε γὰρ τὸν Μιχαὴλ Ζ': *ἀλλὰ τῇ ματαίᾳ καὶ ἀνονήτῳ περὶ λόγους σπουδῆ καὶ τῷ ἱαμβίξειν καὶ ἀναπαίστους συντιθέναι προσέχων διηνεκῶς, καίτοι μὴδ' ἐν χρῶ τῆς τέχνης γευσάμενος*. Ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει πιθανῶς ὑπόψη του τὴν κριτικὴ τοῦ Ψελλοῦ γὰρ τὶς ποιητικὲς ἰκανότητες τοῦ μαθητῆ του, τοῦ Μιχαὴλ Ζ'· βλ. Ψελλός, Μιχαὴλ Ζ', IV (ἔκδ. E. Renault): *Ἰάμβων δὲ μὴ προσχὼν μέτροις σχεδιάζει τούτους, εἰ καὶ μὴ ἐπιτυγχάνων τὰ πολλὰ τοῦ ῥυθμοῦ, ἀλλ' ὑγιαίνουσιν τὴν ἔννοιαν ἐκδιδούς*.

37. Ψελλός, Ῥωμανὸς Δ', XXIV· βλ. καὶ ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 355.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ *Συνέχεια* στηρίζεται μόνο στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτη καὶ ὄχι καὶ στὴ *Χρονογραφία* τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι τὸ τελευταῖο αὐτὸ κείμενο δὲν εἶναι ἱστορικὸ ἔργο μὲ τὴν κλασικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ τὰ ἀπομνημονεύματα ἑνὸς ἀυλικοῦ, στὰ ὁποῖα τὸ κέντρο βάρους δὲν εἶναι ὁ αὐτοκράτορας ἀλλὰ ὁ Ψελλός³⁸, οἱ πράξεις του καὶ οἱ ἀπόψεις του³⁹. Ἡ *Συνέχεια* δὲν γράφεται γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἀντικειμενικότητα στὶς προσωπικὲς ἐνέργειες καὶ κρίσεις τοῦ Ψελλοῦ, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει, σύμφωνα καὶ μὲ τὶς ἀρχὲς ποὺ ὁ Σκυλίτζης ἐκθέτει στὸ προοίμιό τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν*, τὴν ἀντικειμενικότητα στὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων, ὅπως μᾶς τὰ παρουσιάζει ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης, ἡ μόνη πράγματι ἱστορικὴ πηγὴ, ὅταν ὁ Σκυλίτζης ἀποφασίζει νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα στὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ποὺ ἀκολουθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ.

Ἡ Κιαπίδου παρατηρεῖ ἐπιπλέον ὅτι «οἱ ἐπιφυλάξεις...γιὰ τὴ σημασία ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὶς ὅποιες σχετικὲς ὁμοιότητες» (γλωσσικὲς μεταξὺ *Συνέχειας* καὶ *Συνόψεως ἱστοριῶν*) «ἐνισχύονται ἀπὸ τὸ ὅτι δίπλα τους ἐντοπίζονται καὶ σημαντικὲς φραστικὲς ἀποκλίσεις. Πολλὲς λέξεις δηλαδὴ, ἢ καὶ φράσεις ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς *Συνεχείας* δὲν ἀνιχνεύονται στὴ *Σύνοψη*, ἐνῶ ἐνίοτε διαπιστώνονται διαφορὲς καὶ σὲ πολὺ συγκεκριμένους ἐπιλόγους». ⁴⁰

Πρέπει βέβαια νὰ ἔχουμε καταρχὴν ὑπόψη μας ὅτι ὁ συντάκτης ἑνὸς χρονογραφικοῦ ἔργου ἐξαρτᾶται γλωσσικὰ, κάποτε καὶ ὑφολογικὰ, ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε πηγὴ ἢ πηγές του, ὅταν μάλιστα ἀντιγράφει ἀπὸ αὐτὲς κατὰ λέξη σχεδὸν τὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων. Τὸ γεγονός ἐξάλλου ὅτι «ὀρισμένες λέξεις ἢ καὶ φράσεις τῆς *Συνέχειας* δὲν ἀνιχνεύονται καὶ στὴν κυρίως *Χρονογραφία* τοῦ Σκυλίτζη», εἶναι ἔνδειξη ὅτι ἔχουμε δύο διαφορετικοὺς συγγραφεῖς; Ἄν ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατικὴ, πρέπει νὰ ἀμφισβητοῦμε τὴν πατρότητα κάποιου νεότερου ἔργου ἑνὸς συγγραφέα,

38. Βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΣ, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι*, τ. Γ' (11ος-12ος αἰ.), Ἀθήνα 2009, 60, 79, 85 [στὸ ἐξῆς ΚΑΡΠΟΖΗΣ] καὶ ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Οἱ πηγές, 122.

39. Βλ. τὴν αὐτάρεσκη δὴλωσή του (Κωνσταντῖνος Θ', CC): *Ἀλλὰ τῶν περὶ ἐμὲ λόγων ἄλις, οὐ γὰρ ἐμαυτὸν ἐβουλόμην ἐγκαταστήσαι τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' αἱ τῶν λόγων ὑπεκδρομαὶ πρὸς τοῦτό με παρήνεγκαν βίαις.*

40. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 334.

όταν μάλιστα, όπως στην περίπτωση μας, μεσολαβεί και ικανό χρονικό διάστημα μεταξύ των δύο έργων⁴¹.

Όρθά, συνεπώς, η Κιαπίδου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι διαφορές αυτές δεν συνιστούν ισχυρά επιχειρήματα «υπέρ της διαφοροποίησης των δύο συγγραφέων», δηλαδή του Σκυλίτζη και του συγγραφέα της *Συνέχειας*⁴².

Πρέπει όμως να επισημάνω το γεγονός ότι από τις λέξεις που παραθέτει η Κιαπίδου⁴³, οι ακόλουθες είναι δάνεια από τα αντίστοιχα χωρία της πηγής της *Συνέχειας*, από το ιστορικό έργο δηλαδή του Άτταλειάτη:

ΣΥΝΕΧΕΙΑ

103,7: τό τε δημοτικόν τῆς προσηκούσης ἀξιώσας προνοίας

108,5: Περὶ δὲ ὥραν ἀρίστου φῶς ἀστραπηβόλον τοῖς τόποις ἐκεῖνοις ἐνέσκηψεν.

125,18: Δειλοὶ γὰρ καὶ ἀνάγκιδες

127,24: πρότερον ἀποτεμόμενος φάλαγγα οὐκ ὀλίγην μετὰ συνταγματάρχου⁴⁵

140,7: καὶ τῆς παρεμβολῆς ἀπάσης παράστασις καὶ ἀρπαγὴ καὶ διασκύλευσις γέγονε

145,4: μᾶλλον δὲ θεῖος χόλος ἢ λόγος ἡμῖν ἀπορρητότερος⁴⁶

ΑΤΤΑΔΕΙΑΤΗΣ⁴⁴

48,11(Τσ.): 60,8(Β.): οὕτω καὶ τὸ δημοτικὸν τῆς προσηκούσης τιμῆς ἀξιοῖ
55,4 (Τσ.): 69,2(Β.): Περὶ δὲ ὥραν ἀρίστου φῶς ἀστραπηβόλον τοῖς τόποις ἐκεῖνοις ἐπέσκηψε.

82,4 (Τσ.): 103,15 (Β.): δειλοὶ καὶ ἀνάγκιδες

84,27 (Τσ.): 107,8 (Β.): Πρότερον οὐκ ὀλίγην ἀποτεμόμενος φάλαγγα στρατιωτικὴν μετὰ συνταγματάρχου

109,7 (Τσ.): 140,8 (Β.): καὶ αὐτῆς τῆς παρεμβολῆς παράστασις καὶ διασκύλευσις γέγονε

116,27 (Τσ.): 150,22 (Β.): μᾶλλον δὲ θεῖος χόλος ἢ λόγος ἀπόρρητος

41. Βλ. πὶδ πάνω, σ. 115.

42. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 335.

43. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 335, ὑποσ. 1.

44. Άτταλειάτης, *Ιστορία* (Τσ.), παραπομπές στην έκδ. ΕΥΛ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗ, CFHB 50, Αθήνα 2011 καὶ Άτταλειάτης, *Ιστορία* (Β.), παραπομπές στην έκδ. Βόννης.

45. Βλ. καὶ ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 178, 4-5: Καὶ διαιρεθέντες κατὰ φατριάς οἱ τῆς πολιτείας ἐπώνυμοι συνταγματάρχαι τε προβάλλονται~ Άτταλειάτης, *Ιστορία*, 208, 2-5 (Τσ.): 270, 13-16 (Β.): Καὶ τηνικαῦτα κατὰ φατριάς διαιρεθέντες οἱ τῆς πολιτείας ἐπώνυμοι... συνταγματάρχαι τε αὐτόματοι ἐχρήσαντο.

46. Στὴν έκδοση Βόννης (ἀνατύπωση τῆς *Συνέχειας* ἀπὸ τὸ CP) ἔχουμε: μᾶλλον δὲ

156,6: *ἀθύρομασι* τοῦ Μιχαήλ
καὶ παιδιαῖς παιδαριώδεσι
προσκοιμημένων

141,5 (Τσ.)· 182,11 (Β.): *οἷα φρονήματος*
ἀμοιρῶν σταθηροῦ (ὁ Μιχαήλ) καὶ
μειρακειῶδων ἀθυρομάτων μὴ ἀποδέων

Ἄς προσθέσω ὅτι τὸ ἐπίθετο *ἀδιεξόδευτος*⁴⁷ ἀπαντᾷ καὶ στὴ *Σύνοψιν* *ἱστοριῶν* τοῦ Σκυλίτζη⁴⁸. Ἡ ἔκφραση *μικρόν τι πρὸς* ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἡλικία τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Γ΄ Δούκα ὅταν αὐτὸς πέθανε⁴⁹, εἶναι δάνειο, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τῆ *Χρονογραφία* τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ, πηγὴ τῆς *Συνέχειας* στὸ σημεῖο αὐτό, ὅπου διαβάζουμε: *τελευτᾶ* (δηλαδὴ ὁ Κωνσταντίνος Γ΄ Δούκας) *ἐξηκοντούτης καὶ μικρόν τι πρὸς τὸν ὅλον τῆς ζωῆς χρόνον γενόμενος*⁵⁰. Τὴν ἔκφραση αὐτὴ τὴν ἀπαντοῦμε καὶ στὸν *Theoph. Cont.*⁵¹ καὶ στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ἀτταλειάτη⁵².

Τέλος, οἱ ἔκφρασεις ποῦ ἀπαντοῦν στὴ *Συνέχεια*: *ὡς οἷα κλέπτῃς καὶ ληστῆς ἐξιὼν*⁵³ καὶ *τρόπον δὲ κλεπτῶν καὶ ληστῶν ἐπιόντες*⁵⁴ εἶναι δάνεια ἀπὸ ἄγνωστες μας πηγές ἢ ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* ἔχει ὑπόψη του τὸ ἀκόλουθο χωρίο ἀπὸ τὴν ΚΔ, Ἰωάνν. 10,1: *ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστῆς*;

Ἡ Κιαπίδου γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψή της ὅτι ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα, τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* καὶ τὴ *Συνέχειά* της, ὑπάρχουν κάποιες

θεῖος λόγος. Πρόκειται γιὰ ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου ἀπὸ τὸν Bekker. Στὸ CP ἔχουμε τὴ λανθασμένη γραφὴ τοῦ χρ Paris.gr. 1761: *μᾶλλον δὲ θεῖος λόγος καὶ λόγος*.

47. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 133,3: *κλεισούρας τινὰς ἀδιεξοδεύτους*.

48. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, σ. 350,78: *διὰ τὴν πύκνωσιν καὶ τὸ τῆς στενοχωρίας* (τῆς στενότητος, δηλαδὴ, τοῦ χώρου) *ἀδιεξόδευτον*.

49. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, σ. 118,17-18: *Τελευτᾶ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐτῶν ὧν ἐξήκοντα καὶ μικρόν τι πρὸς*. Βλ. καὶ σ. 124,8-9: *Ἐκράτησε δὲ ἡ βασιλίς* (ἡ Εὐδοκία) *σὺν τοῖς υἱέσι μῆνας ἑπτὰ καὶ μικρόν τι πρὸς*, πληροφορία ποῦ δὲν τὴν ἔχουμε ἀπὸ τὸν Ψελλὸ οὔτε ἀπὸ τὸν Ἀτταλειάτη.

50. Κωνσταντίνος Γ΄, XXVII· βλ. καὶ IV: *Ἐπτὰ δὲ ἔτη καὶ μικρόν τι πρὸς διαχειρισάμενος τὴν ἀρχήν* (ὁ Κωνσταντίνος Γ΄).

51. *Theoph. Cont.*, 167,3: *ἐκ πενήκοντά που καὶ μικρόν τι πρὸς*.

52. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 218,5-7 (Τσ.)· 283,18-20 (Β.): *ἀλλὰ πάντων ὁμοῦ τῶν χρόνων μέχρι τῆς αὐτοῦ ἀναρρήσεως, καὶ μικρόν τι πρὸς, τὰς ὀφειλὰς προρρίζους ἀπέτεμε* (ὁ Βοτανειάτης).

53. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 167,25-26.

54. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 170,3.

«πολὺ συγκεκριμένες γλωσσικὲς ἐπιλογές»⁵⁵, φέρει ὡς παράδειγμα τὰ ὀνόματα *Μανιχαῖοι* καὶ *Παυλικιανοί*. Στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*, παρατηρεῖ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ταύτιση Παυλικιανῶν καὶ Μανιχαίων⁵⁶, ὁ Σκυλίτζης χρησιμοποιεῖ γιὰ τοὺς αἰρετικοὺς αὐτοὺς ἀποκλειστικὰ τὸ ὄνομα *Μανιχαῖοι*, ἐνῶ στὴ *Συνέχεια* ὀνομάζονται *Παυλικιανοί*⁵⁷.

Στὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ θὰ παρατηροῦσα καταρχὰς ὅτι στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* ἔχουμε δύο περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ Σκυλίτζης χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο πότε τὴ μία καὶ πότε τὴν ἄλλη ἀπὸ τὴ διπλὴ ὀνομασία του. Πρόκειται γιὰ τὰ τοπωνύμια *Δοροστόλον-Δρίστρα* καὶ *Σαρδική-Τριάδιτζα*. Στὴν πρώτη περίπτωση ἔχουμε τὴν πληροφορία ὅτι τὸ *Δοροστόλον* ὀνομάζεται καὶ *Δρίστρα*⁵⁸. Στὴ συνέχεια τῆς ἐξιστόρησης ἀναφέρεται ὡς *Δοροστόλον*⁵⁹, σὲ ἕνα ὅμως σημεῖο της καὶ στὴν ἴδια ἐνότητα τὸ ἔχουμε καὶ μὲ τὶς δύο ὀνομασίες του. Διαβάζουμε: καὶ διὰ τῆς ὀρεινῆς ἐπὶ τὴν *Δρίστραν* ἐπανασφῶζονται⁶⁰, καὶ ἀμέσως πῶς κάτω: πρὸ δώδεκα τοῦ *Δοροστόλου* μιλίων⁶¹. Προκειμένου γιὰ τὴν *Σαρδική-Τριάδιτζα* ὁ Σκυλίτζης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ παλιὸ ὄνομα τῆς *Τριάδιτζας* ἦταν *Σαρδική*,⁶² καὶ στὴ συνέχεια τὴν ἀναφέρει πότε ὡς *Τριάδιτζα*⁶³ καὶ πότε ὡς *Σαρδική*⁶⁴.

Ὡς πρὸς τοὺς *Μανιχαῖους* - *Παυλικιανούς*, θὰ παρατηροῦσα ὅτι ἡ χρῆση τοῦ ὀνόματος *Παυλικιανοί* στὴ *Συνέχεια* δὲν εἶναι τυχαία οὔτε ὀφείλεται σὲ κάποιον ἄγνωστό μας συγγραφέα της, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μανιχαϊσμοῦ στὴ Φιλιππούπολη φαίνεται ὅτι ἦταν περισσότερο

55. ΚΙΑΠΠΟΥ, Ἡ πατρότητα, 335. Ἐπισημαίνεται πάντως ὅτι οἱ διαφορὲς αὐτές «δὲν συνιστοῦν ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα τῆς διαφοροποίησης» αὐτὴ τὴ φορὰ τῶν συγγραφέων τῶν δύο ἔργων.

56. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 92,6-8: τοὺς κατὰ τὴν ἀνατολὴν *Μανιχαῖους*, οὗς δὴ καὶ *Παυλικιανούς* ἀπὸ τῶν αἰρεσιαρχῶν ἢ κοινολεξία οἶδε καλεῖν.

57. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 184,13: *Λέκας δέ τις ἀπὸ Παυλικιάνων Φιλιππουπόλεως ὠρμημένος*.

58. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 177,19: τοῦ *Συμεὼν ἐν Δοροστόλῳ* περιωθέντος, ὃ καὶ *Δρίστρα* καλεῖται· βλ. καὶ 298,11.

59. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 300,64,67· 301,93· 302,30,37,39· 303,47· 356,27 καὶ 456,65.

60. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 299,30.

61. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 299,34.

62. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 330,17.

63. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 343,81· 354,84· 355,13 καὶ 461,29,31.

64. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 331,24 καὶ 459,81.

γνωστοὶ ὡς *Παυλικιανοὶ* καὶ ὄχι ὡς *Μανιχαῖοι*. Τὴν πληροφορία τὴν ἔχουμε ἀπὸ τὴν Ἄννα Κομνηνή: *Καὶ ἦν, γράφει, ὡς ἔοικε, πόλις ἢ πόλις αὕτη* (ὁ λόγος γιὰ τὴ Φιλιππούπολη) *μεγάλῃ τε καὶ καλλή... Ἐδυστύχει δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἀσεβῶν ἐπιδημία πολλῶν. Ἀρμένιοί τε γὰρ διενείμαντο τὴν πόλιν ταύτην... καὶ δὴ καὶ οἱ δυσθεώτατοι Παυλικιάνοι, τῆς μανιχαϊκῆς ἀποσπάσαι τυγχάνοντες*⁶⁵.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῆς Κιαπίδου, τὴν ταύτιση τοῦ Σκυλίτζη μὲ τὸν δημιουργὸ τῆς *Συνέχειας* δυσχεραίνει τὸ γεγονός ὅτι «ὁ Σκυλίτζης σὲ καμία ἀναδρομὴ ποῦ ἔκανε στὸ παρελθὸν κατὰ τὴ συγγραφή τῆς *Σύνοψης*, δὲν εἶχε ὑπόψη τοῦ συγκεκριμένο προηγούμενο χωρίο του, ὅπως γίνεται ἐδῶ»⁶⁶, στὴ *Συνέχεια* δηλαδή, ὅταν ὁ συγγραφέας τῆς ἐξιστορεῖ τὴν ἐπανάσταση τῶν Σέρβων κατὰ τὸ τρίτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Ζ', ὅταν οἱ κατὰ τὴν *Βουλγαρίαν* προέχοντες ζήτησαν ἀπὸ τὸν Μιχαηλᾶ, τὸν ἀρχηγὸ τῶν Σέρβων, νὰ τοὺς δώσει τὸν γιό του Βοδίνο γιὰ νὰ τὸν ἀνακηρύξουν βασιλιὰ τῆς Βουλγαρίας. Δὲν μποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν τὴν ἀπληστία τοῦ Νικηφορίτζη καὶ *ἃ κατὰ πάντων αὐτῶ μεμηχάνηται*⁶⁷.

Πρόκειται γιὰ τὸ ἀκόλουθο χωρίο: *Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως*⁶⁸ *ὀπηνίκα τὴν Βουλγαρίαν ὑπηγάγετο, μὴ θελήσαντός τι νεοχιῶσαι τῶν ἐθίμων αὐτούς, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς σφετέροις ἄρχουσί τε καὶ ἔθεσι τὰ καθ' αὐτοὺς ὀρίσαντος διεξάγεσθαι, καθὼς πού καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουήλ... περὶ ὧν κατὰ μέρος δεδήλωται ἄνωθεν*⁶⁹. Τὸ χωρίο αὐτὸ ἀποτελεῖ λίγο πολὺ ἐπανάληψη τοῦ ἀκόλουθου χωρίου ἀπὸ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*. *Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὀπηνίκα Βουλγάρους ἐχειρώσατο, μὴ νεοχιῶσαι θελήσαντος ὄλως, μηδὲ μετακινήσαι τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένειν καταστάσεως καὶ οὕτω διεξάγεσθαι, καθὼς πού ὁ Σαμουήλ διωρίσατο*⁷⁰, ὅταν ὁ Σκυλίτζης ἐξιστορεῖ τὴν ἀποστασία τῶν Νικοπολιτῶν οἱ ὁποῖοι τὴν *Ῥωμαϊκὴν ἀπεσείσαντο ἡγεμονίαν καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπανεδράμον ἔθος*⁷¹, ὄχι τόσο διὰ τὸ πρὸς Δελεάνον φίλτρον ἀφηνίασαν καὶ τὸν *Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν ἀπέρριψαν*, ὅσο διὰ τὴν τοῦ ὀρφανοτρόφου

65. Ἄννα Κομνηνή, XIV, VIII 3 (τ. III, 178,26-179,5 Leib=455 REINSCH-KAMBYLIS).

66. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 339-340.

67. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 162,18-166,13.

68. Πρόκειται γιὰ τὸν Βασίλειο Β'.

69. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 162,20-163,1.

70. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 412,67-70.

71. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 412,75-76.

ἀπλησίαν καὶ πρὸς τὰς ὑπάρξεις ὑπερβολήν⁷².

Γιατί νὰ δυσχεραίνεται ὁμως μὲ τὴν ἐπανάληψη αὐτὴ τοῦ χωρίου ἢ ταύτιση τοῦ Σκυλίτζη μὲ τὸν συγγραφέα τῆς *Συνέχειας*; Ὁ λόγος ποὺ θὰ παρακίνησε τὸν ἄγνωστό μας συγγραφέα νὰ ἐπαναλάβει τὸ χωρίο τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἦταν καὶ λόγος ἐπανάληψης γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Σκυλίτζη; Καὶ οἱ δύο στάσεις ὀφείλονται, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* καὶ στὴ *Συνέχειά* της, στὴν ἐγκατάλειψη τῆς συνετῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Β΄ πρὸς τοὺς Βουλγάρους ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑποταγή τους, ἐξαιτίας τόσο τῆς ἀπληστίας τοῦ Ἰωάννη Ὁρφανοτρόφου ὅσο καὶ τοῦ Νικηφορίτζη. Ἡ ἐπανάληψη τοῦ χωρίου τονίζει, ἔχω τὴ γνώμη, τὴν κακοδιαχείρισή τους. Διερωτῶμαι ἀκόμη ἂν ὑπῆρξε κάποιος λόγος γιὰ νὰ ἐπαναλάβει ὁ συγγραφέας τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν*, ὁ Σκυλίτζης, σὲ ἄλλη ἀναδρομὴ ποὺ κάνει στὸ παρελθόν, συγκεκριμένο χωρίο του.

Τέλος, στὴν παρατήρηση ὅτι «ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* δὲ μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὸς ἦταν ποὺ ἀφηγήθηκε τὰ παραπάνω (θὰ μπορούσε δηλαδὴ ἢ ἔκφρασή του νὰ ἦταν *περὶ ὧν κατὰ μέρος δεδήλωται μ ο ι ἄνωθεν...*)⁷³, θὰ ἔλεγα ὅτι μιὰ παρόμοια πληροφόρηση θὰ ἦταν ἀπαραίτητη ἂν ὁ Σκυλίτζης ὑποπτευόταν ὅτι κάποτε, στὸ μέλλον, θὰ ἀμφισβητούσαμε τὴν πατρότητα τῆς *Συνέχειας*.

Στὴν παρατήρηση ὅτι «σὲ ἐπίπεδο θεώρησης τῆς ἱστορίας ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* κινεῖται πολὺ περισσότερο ὑπὸ τὴν ἐπίρεια τῆς πηγῆς του ἀπὸ ὅ,τι ὁ Σκυλίτζης. Ἡ στάση του ἀπέναντι στὴ Θεία Πρόνοια καὶ τὴ Θεία Δίκη εἶναι ἢ πλέον ἐνδεικτικὴ. Ὅχι μόνον δὲν ἀπαλείφει σχετικὲς ἀναφορὲς τῆς πηγῆς του, ἀλλὰ, δοθείσης εὐκαιρίας, προσθέτει καὶ ὁ ἴδιος ἀνάλογα σχόλια»⁷⁴, θὰ παρατηροῦσα τὰ ἀκόλουθα:

α) Μεταξὺ τῶν δύο ἔργων, τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* δηλαδὴ καὶ τῆς *Συνέχειάς* της, μεσολαβεῖ, ὅπως εἶδαμε⁷⁵, ἰκανὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ θὰ ἐπέτρεπε ἐνδεχομένως κάποιες διαφοροποιήσεις στὴ «θεώρηση τῆς ἱστορίας» ἀπὸ τὸν Σκυλίτζη στὸ δεύτερο καὶ συμπληρωματικὸ τοῦ πρώτου του ἔργο.

72. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 412,65-67.

73. ΚΙΑΠΠΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 340.

74. ΚΙΑΠΠΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 356.

75. Βλ. πρὸ πάνω, σ. 115.

β) Οί άναφορές στη θεία πρόνοια και στη θεία δίκη είναι συχνές στην πηγή της *Συνέχειας*, στο ιστορικό έργο δηλαδή του Άτταλειάτη.

γ) Ο συγγραφέας της *Συνέχειας* έξιτορει λίγο πολύ σύγχρονά του γεγονότα: είναι λοιπόν φυσικό στο έργο του να έχουμε άναφορές σε προσωπικά του συναισθήματα και άντιδράσεις κατά την άφήγηση τών γεγονότων αυτών, και έπιπλέον άναφορές και σε άπόψεις και άντιδράσεις τών συγχρόνων του.

Σημειώνεται άκόμη ότι ο συγγραφέας της *Συνέχειας* «φαίνεται περισσότερο έξοικειωμένος με το λόγο και τη σκέψη της Έκκλησίας άπό ό,τι ο Σκυλίτζης»⁷⁶. Το συμπέρασμά της αυτό στηρίζεται και στη χρονολόγηση «βάσει του έκκλησιαστικού ήμερολογίου» της καθάιρεσης του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ' το Σάββατο στις 31 Μαρτίου 1078. Το σχετικό χωρίο της *Συνέχειας* είναι το άκόλουθο: *Καθαιρουσι δέ και τον βασιλεύοντα Μιχαήλ ... έν αυτό τω Σαββάτω καθ' ό ή έπί Λαζάρω θαυματουργία παρά τών πιστών έορτάζεται*⁷⁷. Άς προσθέσω ότι στο αντίστοιχο χωρίο της πηγής της *Συνέχειας*, της *Ιστορίας* δηλαδή του Άτταλειάτη, άναφέρεται βέβαια το γεγονός της καθάιρεσης του Μιχαήλ Ζ', χωρίς όμως τη χρονολόγησή του⁷⁸.

Το συμπέρασμα αυτό είναι, θα έλεγα, κάπως άυθαίρετο, έπειδή στην πραγματικότητα συμβαίνει άκριβώς το αντίθετο. Την ήμέρα της Πεντηκοστής (15 Μαΐου) του έτους 908⁷⁹ ο Λέων ΣΤ' στέφει ως βασιλέα τον γιό του Κωνσταντίνο. Στην πηγή του Σκυλίτζη στο σημείο αυτό, στον Συνεχιστή δηλαδή του Θεοφάνη, διαβάζουμε: *Τη δέ της πεντηκοστής ήμέρα στέφει ό Λέων ό βασιλεύς τον υιόν αυτού Κωνσταντίνον δια Εϋθυμίου του πατριάρχου*⁸⁰. Στην περίπτωση αυτή ο Σκυλίτζης μάς δίνει τη χρονολόγηση του γεγονότος πολύ περισσότερο «σύμφωνα με το πνεύμα και το λόγο της Έκκλησίας» άπό την άπλη άναφορά στη γιορτή του

76. ΚΙΑΠΛΟΥ, *Η πατρότητα*, 356.

77. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 178,8-14.

78. Άτταλειάτης, *Ιστορία*, 208,9-13 (Τσ.)- 270,19-24 (Β.). Ο Άτταλειάτης παραλείπει και τη χρονολόγηση της εισόδου του Βοτανειάτη στην Κωνσταντινούπολη, τη Μεγάλη Τρίτη, 3 Άπριλίου 1078 (*Ιστορία*, 210,3-22 [Τσ.]- 272,23-273,18 [Β.]). Βλ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 179,4-5.

79. Βλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή ιστορία*, Β' 867-1081, 2η έκδ., Θεσσαλονίκη 1997, 70 [στο έξή: ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία*].

80. Theoph. Cont., 375,9-10.

Λαζάρου· διαβάζουμε στη *Σύνοψιν ιστοριῶν*: *Τῆς δὲ ἑορτῆς ἐπιστάσης, ἐν ἧ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν πυρίναις γλώσσαις τοῖς ἀποστόλοις ἐφοίτησεν, ἔστειπε τὸν οἰκεῖον υἱὸν Κωνσταντῖνον ὁ βασιλεὺς διὰ Εὐθυμίου τοῦ πατριάρχου*⁸¹. Μιὰ δεύτερη περίπτωση εἶναι ἡ χρονολόγησις ἀπὸ τὸν Σκυλίτζη μὲ ἀναφορὰ στὴ γιορτὴ καὶ ὄχι στὴν ἡμερομηνία ποὺ ἔλαβε χώρα τὸ γεγονός, ὅπως γίνεται στὴν πηγὴ του, ὅταν ὁ Ρωμανὸς Α΄ Λακαπηνὸς στέφει ὡς συναυτοκράτορες τοὺς γιουὺς του Στέφανο καὶ Κωνσταντῖνο⁸².

Κι ἂν ἀκόμη δεχθοῦμε ἢ διαπιστώσουμε ὅτι στίς δύο αὐτὲς περιπτώσεις ὁ Σκυλίτζης ἔχει ὑπόψη του κάποια ἐπιπλέον καὶ ἄγνωστη ὡς τώρα πηγὴ, πάλι ἡ ἀποψη τῆς Κιαπίδου δὲν συμβάλλει στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος τοῦ συγγραφέα τῆς *Συνέχειας*. Στὴ *Συνέχεια* ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες, ἐνῶ στὴν πηγὴ τῆς, τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ἀτταλειάτη, γίνεται λόγος γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ νόημα μιᾶς ἑορτῆς, ὁ συντάκτης τῆς *Συνέχειας* τὰ παραλείπει.

Ἔτσι π.χ. διαβάζουμε στὸν Ἀτταλειάτη: *Διὸ καὶ πρώτην ἄγοντος τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς τῆς ζ΄ ἰνδικτιῶνος ... καὶ ἠνίκα ἡ μνήμη τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ θύτου ἀγίου Βασιλείου, ὃν καὶ αὐτὸν ἡ Καπαδοκῶν ἠνεγκε φωστῆρα τῆς Ἐκκλησίας διαφανέστατον, ἑορτάζεται, βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ὀρθριώτερον οὗτος* (δηλαδὴ ὁ Ρωμανὸς Διογένης) *ἀναγορεύεται*⁸³, ἐνῶ στὴ *Συνέχεια* ἔχουμε: *ἀναγορεύεται δὲ βασιλεὺς* (ὁ Ρωμανὸς Διογένης) *κατὰ τὴν πρώτην τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς τῆς ἕκτης ἐπινημήσεως, ἔτους ςφός*⁸⁴.

Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγησις τῆς ἀναχώρησης τοῦ Ρωμανοῦ Δ΄ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν τρίτη του ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Τούρκων (ἄνοιξη 1071) διαβάζουμε στὸν Ἀτταλειάτη: *Καὶ διαπεραιωθεὶς ἄρτι τοῦ ἔαρος ὑπανοίγοντος, περὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπισήμου λεγομένης Ὀρθοδοξίας, ἐν ἧ φυλοκρινεῖν τοὺς αἰρετικοὺς ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλειν τοὺς ἑτεροδόξους τῇ Ἐκκλησίᾳ νενόμισται,*

81. *Σύνοψις ιστοριῶν*, 189,51-53.

82. *Σύνοψις ιστοριῶν*, 221,71-73: *Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων, ἰνδικτιῶνος δευτέρας, Ῥωμανὸς ὁ βασιλεὺς* (πρόκειται γιὰ τὸν Ρωμανὸ Α΄ Λακαπηνὸ) *στέφει τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, Στέφανον καὶ Κωνσταντῖνον, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ~ Theoph. Cont., 409, 21-22: Δεκεμβρίῳ δὲ μηνὶ κέ' ἔστειπε Ῥωμανὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, Στέφανόν τε καὶ Κωνσταντῖνον.*

83. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 80,12-19 (Τσ.)· 101, 8-15 (Β.).

84. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 124,1-3.

εἰς τὰ τῶν Ἡρώων παλάτια κατὰ τὸ ἔθος προσώρμησε⁸⁵, ἐνῶ στὴ Συνέχεια ἔχουμε: ἄρτι τοῦ ἔαρος ὑπανοίγοντος διαπεραιωθεὶς εἰς τὰ τῶν Ἡρώων παλάτια κατάγεται καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς Ὁρθοδοξίας⁸⁶.

Ἐπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ περίπτωση ὁ συγγραφέας τῆς Συνέχειας νὰ χρονολογεῖ κάποιο γεγονός ἀκριβέστερα ἀπὸ τὴν πηγὴ του, δηλαδὴ τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ἀτταλειάτη, μὲ τὴν ἀναφορὰ σὲ κάποια χριστιανικὴ ἑορτῆ. Ἔτσι, ἀπὸ τὴν Ἱστορία τοῦ Ἀτταλειάτη πληροφοροῦμαστε ὅτι: *Ῥαγδαῖος γὰρ ὄμβρος τῇ στρατιᾷ εὐθέως ἐπικαταρραγείς καὶ νιφετὸς ἔξωρος, Σεπτεμβρίου μηνὸς ἔτι τὸν δρόμον ἐλαύνοντος, πολλῆς κακώσεως τὸ στρατιωτικὸν καὶ λύμης ἐνέπλησεν*⁸⁷. Γιὰ τὸ ἴδιο γεγονός στὴ Συνέχεια διαβάζουμε: *Ῥαγδαῖος δὲ ὄμβρος τῇ παρεμβολῇ ἐπικαταρραγείς καὶ νιφετὸς ἔξωρος, Σεπτέμβριος γὰρ ἦν μὴν ἡμέραν ἄγων κδ', καθ' ἣν ἡ τῆς ἀγίας καὶ πρωτομάρτυρος Θεόκλας ἑορτῆ τελεῖται χριστιανοῖς, πολλῆς κακώσεως καὶ λύμης ἐνέπλησε τὸ στρατιωτικόν*⁸⁸.

Δὲν πρόκειται, συνεπῶς, γιὰ περισσότερη «ἐξοικειώση» τοῦ συντάκτη τῆς Συνέχειας «μὲ τὸ λόγο καὶ τὴ σκέψη τῆς Ἐκκλησίας» ἀπὸ τοῦ Σκυλίτζη. Πρόκειται, θὰ ἔλεγα, γιὰ ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς τῶν συγγραφέων, στὴν περίπτωσή μας τοῦ Σκυλίτζη, ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν κανόνες ἀπαράβατους στὶς χρονολογήσεις τους, μὲ ἐξαίρεση τὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ συγγραφέας μὲ τὰ συμφραζόμενα στὴ χρονολόγηση κάποιου γεγονότος ἐπιδιώκει νὰ τονίσει τὴ σημασία του· π.χ. ἡ χρονολόγηση τῆς στέψης τοῦ Ρωμανοῦ Διογένη ἀπὸ τὸν Ἀτταλειάτη⁸⁹. Παρόμοιους τρόπους χρονολόγησης βρίσκουμε καὶ σὲ ἄλλους Βυζαντινοὺς ἱστορικούς. Ἔτσι π.χ. στὸν Λέοντα Διάκονο, ὅπως καὶ στὴν Ἄννα Κομνηνὴ, ἔχουμε ἀπλὴ ἀναφορὰ σὲ κάποια γιορτῆ⁹⁰, ἐνῶ ἄλλοτε λεπτομερῆ ἀναφορὰ στὴ γιορτῆ

85. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 111,4-9 (Τσ.)· 142,23-143,5 (Β.).

86. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 142,3-5. Βλ. καὶ Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 52,11-19 (Τσ.)· 65,16-23 (Β.) ~ *Συνέχεια*, 105,20-21, χρονολόγηση θανάτου τοῦ πατριάρχη Μιχαὴλ Κηρουλαρίου.

87. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 54,6-8 (Τσ.)· 67,20-23 (Β.).

88. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 107,11-14.

89. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 80,12-19 (Τσ.)· 101,8-15 (Β.).

90. Λέων διάκονος, 175,21-22: *Καὶ γὰρ ἐσπέρας ἐνισταμένης, ἐν ἣ μνήμην τοῦ μεγάλου Δημητρίου καὶ μάρτυρος τελεῖν παρέλαβεν ἡ συνήθεια Ἄννα Κομνηνὴ, IX, VII 3 (τ.Π, 176,3-5 Leib): κατ' αὐτὴν τὴν ἐσπέραν, ἐν ἣ καὶ ἡ τοῦ μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τελεῖται μνήμη.*

καὶ στὴ σημασία της⁹¹.

Ὡς πρὸς τὴν παρατήρηση ὅτι στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος εἶναι «ἀποδέκτης τοῦ ὑψίστου ἐγκωμίου» τοῦ Σκυλίτζη, ἐνῶ γιὰ τὸν Ἰσαάκιο Κομνηνὸ ἀπλῶς «διέκειτο θετικά», στὴ *Συνέχεια* γίνεται τὸ ἀντίστροφο⁹². στὸν Κεκαυμένο «γίνεται μιὰ ἄχρωμη ἀναφορά»⁹³, ἐνῶ «παρουσιάζεται ἐξαιρετικὰ ἐπαινετικά» ὁ Κομνηνός, θὰ ἔλεγα ὅτι στὴ *Συνέχεια* ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς εἶναι πλέον αὐτοκράτορας, τὸ κεντρικὸ δηλαδὴ πρόσωπο τῆς διήγησης, καὶ κρίνονται ἐπαινετικά οἱ πράξεις του ὡς αὐτοκράτορα, ἐφόσον ὁ συντάκτης τῆς *Συνέχειας* τὶς ἐπιδοκιμάζει· συμφωνεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ τὴν πηγὴ του, τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτη⁹⁴. Ἐπιπλέον, στὴ *Συνέχεια* δὲν γίνεται ἰδιαίτερος λόγος γιὰ τὸν Κεκαυμένο παρὰ μόνο μιὰ «ἄχρωμη ἀναφορά», ὄχι γιατί δὲν ὑπῆρξε γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς πρόσωπο σημαντικὸ⁹⁵, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν εἶναι πιά πρόσωπο σημαντικὸ στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων ποὺ ἀκολουθοῦν. Δὲν ἔχουμε, ἄλλωστε, οὔτε ἀπὸ ἄλλες πηγὲς πληροφορίες γιὰ τυχὸν δραστηριότητά του ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ⁹⁶.

Ἡ Κιαπίδου ἐπισημαίνει καὶ θεωρεῖ ὡς ἀνακολουθία τὸν ταυτισμὸ τῶν Σέρβων μὲ τοὺς Χροβάτες στὴ *Συνέχεια*, ἐνῶ στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* γίνεται λόγος γιὰ δύο διαφορετικὰ ἔθνη⁹⁷. Τὸ σχετικὸ χωρίο τῆς *Συνέχειας* ἔχει ὡς ἐξῆς: *Τῷ δὲ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ* (τοῦ Μιχαὴλ Ζ΄ Δούκα), *ἰνδικτιῶνος ια΄, τὸ τῶν Σέρβων ἔθνος, οὗς δὴ καὶ Χροβάτους καλοῦσι, τὴν Βουλγαρίαν ἐξῆλθε καταδουλωσόμενον*⁹⁸.

91. Λέων διάκονος, 102,18-20: *τῇ δὲ ἐπιούσῃ (αὕτη δὲ ἦν ἀναστάσιμος ἡμέρα, καθ' ἣν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν περὶ τῆς τῶν σεπτῶν εἰκόνων προσκυνήσεως οἱ θεῖοι πατέρες ἐκράτουναν)*. Ἄννα Κομνηνή, X, IX 5 (τ. II, 222,18-20 Leib=310 REINSCH-KAMBYLIS): *τὸ μὲν διὰ τὴν ἐνισταμένην ἐκείνην σεβασμίαν τῶν ἡμερῶν (Πέμπτη γὰρ ἦν τῆς μεγίστης καὶ ἀγίας τῶν ἑβδομάδων, ἐν ἧ ὁ Σωτὴρ τὸν ἐπονείδιστον ὑπὲρ ἀπάντων ὑπέστη θάνατον)*.

92. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 340.

93. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 103,17-18.

94. Βλ. καὶ ΚΑΡΠΙΟΖΗΛΟΣ, 314.

95. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 341.

96. Βλ. καὶ Α. ΣΑΝΒΙΔΕΣ, *The Byzantine family of Kekaumenos (Cecaumenos)*, *Δίπτυχα*, 4 (1986-87), 12-27, κυρίως 21-25.

97. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 339.

98. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 162,18-20.

Παρακολουθώντας όμως την εξέιστόρηση τῶν γεγονότων πὸν ἀφοροῦν στὴν ἐξέγερση τῶν Σέρβων⁹⁹ στὴ *Συνέχεια*, διαπιστώνουμε ὅτι οἱ ἐξεγερθέντες ἀναφέρονται ἄλλοτε ὡς Σέρβοι καὶ ἄλλοτε ὡς Χροβάτες. Ἔτσι ἔχουμε: τὸ τῶν Σέρβων ἔθνος, οὗς δὴ καὶ Χροβάτους καλοῦσι¹⁰⁰. οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες ἀξιοῦσι τὸν Μιχαηλᾶν¹⁰¹, ἀρχηγὸν ὄντα τῶν εἰρημένων Χροβάτων¹⁰². συμβάλλει (ὁ Δαμιανὸς Δαλασσηνός) τοῖς Σέρβοις εὐθές¹⁰³. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ... τρέπουσι τὸν Πετρίλον καὶ φυγεῖν καταναγκάζουσιν ... πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κύριον τὸν Μιχαηλᾶν ἀφικόμενον ... αἰροῦσι δὲ καὶ τὸν μετὰ τὸν Πετρίλον ἐν Χροβάτοις τεταγμένον¹⁰⁴. Ὁ δὲ Λογγιβαρδόπουλος, ὡς εἴρηται¹⁰⁵, ἀχθεῖς πρὸς τὸν Μιχαηλᾶν καὶ λόγους δοὺς καὶ λαβῶν ... καὶ λαδὸν ὅ τι πλείστον πιστεύεται ἀπὸ Λογγιβάρδων καὶ Σέρβων συγκείμενον¹⁰⁶.

Θὰ κατανοήσουμε αὐτὸν τὸν περιέργο τρόπο τῆς ἐξιστόρησης τῶν γεγονότων, οἱ πρωταγωνιστὲς τῶν ὁποίων ὀνομάζονται ἄλλοτε Σέρβοι καὶ ἄλλοτε Χροβάτες¹⁰⁷, ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὑποκείμενο τοῦ ρήματος καλοῦσι δὲν εἶναι γενικὰ καὶ ἀόριστα «ὁ κόσμος, οἱ σύγχρονοι τοῦ συγγραφέα τῆς *Συνέχειας*» ἀλλὰ οἱ πηγές του, προφορικῆς τὸ πιθανότερο¹⁰⁸, γιὰ τὰ γεγονότα αὐτά. Ἄλλοι δηλαδὴ ἔκαναν λόγο γιὰ Σέρβους καὶ ἄλλοι γιὰ Χροβάτες. Γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς *Συνέχειας* ἡ ἐξέγερση ἦταν, ὅπως εἶδαμε, ἔργο τῶν Σέρβων. Τέλος, ἡ φρ. τῶν εἰρημένων Χροβάτων¹⁰⁹ δὲν σημαίνει κατὰ τὴν ἄποψή μου «οἱ Χροβάτες» ἀλλὰ οἱ Σέρβοι πὸν μερικοὶ μιλώντας γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ τοὺς ὀνομάζουν «Χροβάτες», αὐτοὺς δηλαδὴ «πὸν ἀνέφερα ὡς Χροβάτες».

99. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 162,18-166,13.

100. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 162,18-19.

101. Ὁ Μιχαηλᾶς ἦταν ἀνεξάρτητος Σέρβος ἡγεμόνας. Βλ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία*, 215-216, 253, καὶ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 328.

102. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 163, 5-6.

103. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 163, 23.

104. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 164, 18-23.

105. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 163,25-27.

106. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 165,19-22.

107. Ἄς προσθέσω ὅτι δὲν ἔχουμε ἄλλη παρόμοια περίπτωση οὔτε στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* οὔτε στὴ *Συνέχεια*.

108. Βλ. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 322.

109. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 163,5-6: οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες ἀξιοῦσι τὸν Μιχαηλᾶν, ἀρχηγὸν ὄντα τῶν εἰρημένων Χροβάτων.

Δὲν πρόκειται, συνεπῶς, γιὰ ταυτισμὸ τῶν Σέρβων μὲ τοὺς Χροβάτες καὶ ἀνακολουθία τοῦ Σκυλίτζη ποὺ θὰ δημιουργοῦσε πρόβλημα στὸν ταυτισμὸ του μὲ τὸν συγγραφέα τῆς *Συνέχειας*.

Στὴν ἐπισήμανση ὅτι ἡ *Σύνοψις ἱστοριῶν* ἀντιμετωπίζει θετικὰ τὸν Μιχαὴλ Ψελλό, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ *Συνέχειά* τῆς «δὲν σταματᾶ νὰ δηλώνει τὴν ἀπέχθειά της»¹¹⁰, θὰ παρατηροῦσα ὅτι πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μεσολάβησε κάποιο χρονικὸ διάστημα ἀνάμεσα στὴ σύνθεση τῶν δύο ἔργων κατὰ τὸ ὁποῖο «ἡ δολοπλόκος δράση του (τοῦ Ψελλοῦ) κυρίως ἐπὶ Ρωμανοῦ Δ΄ Διογένη, τὸν κατέστησε ἀντιπαθὴ στοὺς συγχρόνους του»¹¹¹, πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ὁ Σκυλίτζης, στὴ μόνη του ἀναφορὰ ἄλλωστε στὸ πρόσωπο τοῦ Ψελλοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρόλογό του στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*, δὲν ἀναφέρεται στὸ ἠθικὸ ἀνάστημα τοῦ Ψελλοῦ ἀλλὰ στὴ διαπίστωσή του ὅτι ἦταν ὁ πιὸ σοφὸς ἀπὸ ὅλους τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπανάστασης τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Διακρινόταν ἐπιπλέον γιὰ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του, ὅταν μαζὶ μὲ τὸν πρόεδρο Κωνσταντῖνο Λειχοῦδη καὶ τὸν πρόεδρο Θεόδωρο Ἄλωπὸ μετέχει στὴν τριμελὴ πρεσβεία τοῦ Μιχαὴλ ΣΤ΄ πρὸς τὸν στασιαστὴ Ἰσαάκιο Κομνηνό¹¹². Ἄς προσθέσω ὅμως ὅτι, ὅπως συνεχίζει ὁ Σκυλίτζης, οἱ τρεῖς πρεσβευτὲς τοῦ Μιχαὴλ ΣΤ΄ ἐπιστρέφουν καὶ ἑτέραν πρεσβείαν εἰληφότες ἐπανερχοῦνται στὸν Ἰσαάκιο Κομνηνὸ μὲ νέες προτάσεις τοῦ αὐτοκράτορα¹¹³. Οἱ νέες αὐτὲς προτάσεις γίνονται δεκτὲς ἀπὸ τὸν Ἰσαάκιο Κομνηνὸ καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ ἄρχοντες ἐπευφήμησαν μόνον ὁ Κεκαυμένος ἔχει τὶς ἀντιρροήσεις του. Καὶ συνεχίζει ὁ Σκυλίτζης: Λέγεται δ΄, ὅτι καὶ οἱ πρεσβευταὶ παραπρεσβεύσαντες, ἄλλοτε ἄλλος λάθρα τῷ Κεκαυμένῳ προσιόντες, παρεκάλουν ἔχεσθαι τῆς ἐνστάσεως καὶ μηδ' ὅλως ἐνδοῦναι¹¹⁴.

Διερωτῶμαι ἂν τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ δολοπλόκο δράση τοῦ Ψελλοῦ καὶ ἐπιτρέπει νὰ μιλάμε γιὰ θετικὴ ἀντιμετώπισή του ἀπὸ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*.

110. ΚΙΑΠΛΟΥ, Ἡ πατρότητα, 340.

111. ΚΙΑΠΛΟΥ, Ἡ πατρότητα, 341.

112. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 496,81-87: Ἐκεῖσε δ' αὐτῷ γενομένῳ (πρόκειται γιὰ τὸν Ἰσαάκιο Κομνηνὸ) φθάνουσι καὶ πρεσβευταὶ βασιλέως... Κωνσταντῖνος ὁ Ψελλὸς ὁ τῶν φιλοσόφων ὑπατος. Οὗτοι γὰρ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἐπὶ σοφία καὶ λόγου δυνάμει τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνθρώπων διαφέρειν δοκοῦντες, καὶ ἀσυγκρίτως ὁ Ψελλός, ἐξελέγησαν εἰς τὸ πρεσβεῦσαι.

113. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 497, 1-3.

114. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 497,96 κέ.

Στή *Σύνοψιν ιστοριῶν* τοῦ Σκυλίτζη ἔχουμε δύο ἀναφορὲς στὸ πρόσωπο τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ. Στὸν πρόλογο τοῦ ἔργου ἀναφέρεται μόνο μὲ τὸ ἐπίθετό του¹¹⁵. Σὲ ἄλλο σημεῖο, ὅπου γίνεται λόγος, ὅπως εἶδαμε, γιὰ τὴν πρεσβεία ποὺ ἔστειλε ὁ Μιχαήλ ΣΤ΄ στὸν ἀποστάτη Ἰσαάκιο Κομνηνὸ, ὁ Σκυλίτζης ἀναφέρει ὅτι στὴν πρεσβεία αὐτὴ μετεῖχε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ψελλός. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδῶ ὁ Ψελλός ἀναφέρεται μὲ τὸ κοσμικὸ του ὄνομα, Κωνσταντῖνος, καὶ ὄχι μὲ τὸ μοναχικὸ του, Μιχαήλ, παρόλο ποὺ εἶχε καρεῖ μοναχὸς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Κωνσταντῖνου Θ΄ Μονομάχου¹¹⁶.

Στὴ *Συνέχεια* ἔχουμε τρεῖς ἀναφορὲς στὸ πρόσωπο τοῦ Ψελλοῦ καὶ στὶς δραστηριότητές του¹¹⁷. Στὴν πρώτη, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τοὺς συμβούλους τοῦ Ρωμανοῦ Δ΄ Διογένη ποὺ τὸν ἀπέτρεπαν νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἦττα καὶ τὴν αἰχμαλωσία τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ τὴν καταστροφὴ τῶν Χωνῶν, ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* μᾶς πληροφορεῖ ὅτι μεταξὺ τῶν συμβούλων αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ *ὑπέρτιμος καὶ τῶν φιλοσόφων ὑπάτος Κωνσταντῖνος ὁ Ψελλός*¹¹⁸. Παρόλο ποὺ ὁ Ψελλός ἀναφέρεται στὸ χωρίο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ὡς *ὑπέρτιμος*, τίτλος ποὺ συνδέεται μὲ τὴ μοναχικὴ του ιδιότητα, ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* τὸν ἀναφέρει μὲ τὸ κοσμικὸ του ὄνομα, Κωνσταντῖνος, καὶ ὄχι μὲ τὸ μοναχικὸ του Μιχαήλ, ὅπως ἀναφέρεται δηλαδὴ καὶ στὴ *Σύνοψιν ιστοριῶν*. Ἐχω τὴ γνώμη ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι μία ἀκόμη ἐνδειξὴ πὼς ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* εἶναι ὁ Σκυλίτζης.

Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειώσω ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ στὸν Ψελλό, ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* κινεῖται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πηγὴ του,

115. *Σύνοψιν ιστοριῶν*, 3,17-19: *Ἐπεχείρησαν μὲν γάρ τινες ... καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ὑπάτος τῶν φιλοσόφων καὶ ὑπέρτιμος ὁ Ψελλός καὶ πρὸς τούτοις ἕτεροι.*

116. Βλ. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 68. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ψελλός δὲν ἀναφέρεται καὶ ὡς *ὑπέρτιμος*, ὅπως στὸν πρόλογο τῆς *Συνόψεως ιστοριῶν*, ὀφείλεται προφανῶς στὸ ὅτι ὁ Ψελλός παίρνει ἀργότερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά, ὡς μοναχός, τὸν τίτλο τοῦ *υπερτίμου* ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιο Κομνηνὸ ὡς ἀνταμοιβὴ τῶν ὑπηρεσιῶν του. Βλ. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 74, ὑποσ. 40. Ἄς προσθέσω ὅτι ὁ Ζωναρᾶς στὸ ἀντίστοιχο χωρίο του (III, 661,2-5) ἀναφέρει τὸν Ψελλὸ μὲ τὸ μοναχικὸ του ὄνομα, Μιχαήλ.

117. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 141, 15-16· 152, 22-23· 156, 7.

118. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 141,12-21. Στὶς ὑπόλοιπες δύο περιπτώσεις (βλ. ὑποσ. 117) ὁ Ψελλός ἀναφέρεται μόνο μὲ τὸ ἐπίθετό του, χωρὶς τὸ κοσμικὸ ἢ τὸ μοναχικὸ του ὄνομα, καὶ μὲ τὸ ἀξίωμα του, τοῦ *υπάτου τῶν φιλοσόφων*.

τὸ ἱστορικὸ ἔργο δηλαδή τοῦ Ἀτταλειάτη. Ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς δὲν κάνει κανένα λόγο γιὰ τὶς ποικίλες δραστηριότητες τοῦ Ψελλοῦ, ἀποφεύγει μάλιστα καὶ νὰ τὸν κατονομάσει, ὅταν ἀναφέρεται στὸν διορισμὸ του ὡς *ὑπάτου τῶν φιλοσόφων* στὴ σχολὴ τοῦ τῆς φιλοσοφίας οὐρανοβάμονος μαθήματος, τὴν ὁποία ἴδρυσε ὁ Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος¹¹⁹. Θὰ ἀναφέρει μόνον τὸν θάνατο τοῦ Ψελλοῦ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴν ἀποψὴ του ὁ Ψελλὸς ὑπῆρξε ἕνας ἀνθρωπος *δυσάρεστος καὶ ὑψαύχην* ὁ ὁποῖος δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρο Βοτανειάτη προκειμένου γιὰ τὶς *φιλοτίμους εὐποιίας* τοῦ τελευταίου· μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι ὁ *Μιχαὴλ μοναχὸς καὶ ὑπέρτιμος*, ὁ ἐπὶ τῶν *πολιτικῶν πραγμάτων προστάς*, τὸ γένος ἔλκων ἐκ *Νικομηδείας* εἶναι πράγματι ὁ Ψελλός¹²⁰.

Τέλος, γιὰ ποιὸν λόγο θὰ ἔπρεπε ὁ Σκυλίτζης νὰ συνθέσει ἕνα νέο προοίμιο, ἐφόσον ἀποφάσιζε νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο του, στὸ ὁποῖο θὰ ἐξηγοῦσε τοὺς λόγους ποὺ τὸν ὤθησαν νὰ ἐπεκτείνει τὴ διήγησή του, ὅπως θὰ ἠθελε ἡ Κιαπίδου¹²¹; Οἱ προϋποθέσεις ποὺ θέτει ὁ Σκυλίτζης στὸ προοίμιό του γιὰ τὴ συγγραφὴ ἱστοριογραφικῶν ἔργων δὲν εἶχαν μεταβληθεῖ. Οἱ ἱστορικὲς πηγὲς γιὰ τὴν περίοδο 1057-1081, τὰ ἔργα δηλαδή τοῦ Ψελλοῦ καὶ τοῦ Ἀτταλειάτη, ἔχουν, ὅπως ἐννοεῖ τὸ ἱστοριογραφικὸ ἔργο ὁ Σκυλίτζης, τὰ ἴδια ἐλαττώματα μὲ τὶς πηγὲς ποὺ εἶχε ὑπόψη του γιὰ τὴν περίοδο 811-1057. Ὁ συγγραφέας τῆς *Συνέχειας* γνώριζε, ὅπως εἶδαμε, τὴ *Χρονογραφία* τοῦ Ψελλοῦ¹²², ἐνῶ τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ἀτταλειάτη καλύπτεται μὲ τὴ φράση *καὶ πρὸς τούτοις ἔττει* τοῦ προοιμίου τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν*¹²³. Δὲν πρέπει ἄλλωστε νὰ μᾶς διαφεύγει τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἔχουμε μίαν «δεύτερη ἔκδοση» τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* μαζὶ μὲ τὸ κείμενο τῆς *Συνέχειας*. Ὁ Σκυλίτζης συνέχισε τὴ συγγραφὴ του κάποια στιγμή μὲ τὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057. Δὲν ξαναγράφει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* οὔτε

119. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 17, 25-27 (Τσ.)· 21, 18-20 (Β.): *ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς φιλοσοφίας οὐρανοβάμονος ἐπεμελήθη μαθήματος, πρόεδρον τῶν φιλοσόφων προχειρισάμενος ἀνδρα τῶν καθ' ἡμᾶς διαφέροντα γνώσει.*

120. Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία*, 228, 7-11 (Τσ.)· 296, 20-297, 1 (Β.).

121. Βλ. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 361.

122. Καὶ ὄχι μόνον τὴν *Ἱστορίαν σύντομον* μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι πράγματι τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ.

123. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 3, 19. Βλ. καὶ ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 311.

ἐπιφέρει μεταβολές στο κείμενό της ἐπεκτείνοντας τὴ διήγησή του καὶ πέρα ἀπὸ τὸ 1057.

Ὁ μόνος λόγος γιὰ νὰ ἀποκλείσουμε ὡς συγγραφέα τῆς *Συνέχειας* τὸν Σκυλίτζη, θὰ ἦταν ἡ πληροφορία ὅτι πέθανε πρὶν ἀπὸ τὸ 1101, ἔτος ὕστερα ἀπὸ τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται ἡ συγγραφή της¹²⁴.

Παλαιότερα ἡ Μ. Ε. Colonna ἔκρινε ὡς πιθανότερη τὴν ἄποψη ὅτι ἡ *Συνέχεια* εἶναι ἔργο τοῦ Σκυλίτζη ἐπειδὴ ἡ πρόταση *Τὸν μὲν οὖν τρόπον ὃν εἴρηται τὴν βασιλείαν ὁ Κομνηνὸς ἀναζωσάμενος*, μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει ἡ *Συνέχεια*, συνδέει ἄμεσα τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* τοῦ Σκυλίτζη μὲ τὴ *Συνέχειά* της¹²⁵. Κρίνοντας τὴν ἄποψη αὐτὴ τῆς Colonna παρατηροῦσα ὅτι δὲν ἔχει ἀποδεικτικὴ σημασία ἐπειδὴ ἀποτελεῖ ἕναν ἐξωτερικὸ ἀπλῶς τρόπο σύνδεσης ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τὸν χρησιμοποιήσει ὄχι μόνον ὁ Σκυλίτζης ἀλλὰ καὶ ὁ τυχὸν ἄγνωστος συνεχιστὴς τῆς χρονογραφίας του¹²⁶. Ἐὰς προσθέσω ὅτι καὶ ἡ Κιαπίδου δὲν ἀποδέχεται τὴν ἄποψη τῆς Colonna γιὰ τὸν ἴδιο οὐσιαστικὰ λόγο¹²⁷.

Στὴν παλαιότερη ἀντιμετώπιση ἀπὸ μέρους μου τοῦ προβλήματος τῆς ταυτότητας τοῦ συνεχιστῆ, εἶχα ἐπισημάνει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴ *Συνέχεια* ἀπαντοῦμε σὲ δύο ἀκόμη χωρία της¹²⁸ παρόμοιους λίγο πολὺ τρόπους σύνδεσης τῶν γεγονότων ποὺ ἀναφέρονται στὴ μετάβαση τῆς ἐξιστόρησης ἀπὸ τὴν προηγούμενη στὴ νεότερη βασιλεία. Ἐπισημαίνοντας ἀκόμη ὅτι καὶ στὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* διαπιστώνουμε παρόμοιους τρόπους σύνδεσης γιὰ τὴ μετάβαση τῆς ἐξιστόρησης ἀπὸ τὴν προηγούμενη στὴ νεότερη βασιλεία¹²⁹, κατέληγα στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ κοινοὶ αὐτοὶ ἐκφραστικοὶ τρόποι καὶ στὰ δύο ἔργα ἀποτελοῦν μία ἐπιπλέον ἔνδειξη

124. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 75-76.

125. Μ. Ε. COLONNA, *Gli storici bizantini del IV al XV secolo. I. Storici profani*, Napoli 1956, 116. Βλ. καὶ ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 78.

126. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 95.

127. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, *Ἡ πατρότητα*, 335-336.

128. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 124,10: *Ῥωμανὸς δὲ ὁ Διογένης οὕτω τῶν σκήπτρων ἐπιτυχῶν, καὶ σ. 155,6: Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ὁ Μιχαὴλ τὴν βασιλείαν διαδεξάμενος.*

129. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 197, 20-22: *Οὕτω μὲν τὸν τρόπον, ὃν εἴπομεν, ἀποθανόντος Ἀλεξάνδρου ἐς Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν Λέοντος ... τὸ βασίλειον περιελήλυθε κρᾶτος, καὶ 314,49-51: Τὸ μὲν οὖν Ἰωάννου τέλος τὸν εἰρημένον συνηέχθη τρόπον, τὸ δὲ τῆς βασιλείας κρᾶτος εἰς Βασίλειον μετήχθη καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς υἱοὺς Ῥωμανοῦ.*

ὅτι ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα¹³⁰. Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν*, διαπιστώνουμε καὶ σὲ δύο ἄλλα σημεία τῆς παρόμοιο τρόπο σύνδεσης γεγονότων¹³¹.

Τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ ἐπιπλέον ἢ διαπίστωση ὅτι στὰ κοινὰ αὐτὰ χωρία τῶν δύο ἔργων¹³² δὲν ἔχουμε ἀντιγραφή τους, ἢ κατὰ κάποιο τρόπο μίμηση, ἀπὸ τὶς γνωστὲς πηγές τους¹³³, ἀλλὰ ὅτι πρόκειται γιὰ προσωπικὸ τρόπο ἔκφρασης τῶν συγγραφέων τους ἐνισχύουν ἀκόμη περισσότερο τὴν ἄποψη ὅτι καὶ ἡ *Σύνοψις ἱστοριῶν* καὶ ἡ *Συνέχεια* τῆς εἶναι ἔργα τοῦ ἴδιου συντάκτη, τοῦ Σκυλίτζη¹³⁴.

Ὅπως εἶχα παλαιότερα τὴν εὐκαιρία νὰ παρατηρήσω¹³⁵, ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς ἀναφέρει ὡς συγγραφέα τῆς *Συνέχειας* τὸν (Ἰωάννη) Θρακῆσιο, δηλαδὴ τὸν Ἰωάννη Σκυλίτζη¹³⁶, μὲ τὴν ἐπιφύλαξη πάντως ὅτι ὁ Ζωναρᾶς εἶχε ἴσως ὑπόψη του, καὶ παραπλανήθηκε, κάποιο χφ στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν ὡς ἐνιαῖο κείμενο ἡ *Σύνοψις ἱστοριῶν* καὶ ἡ *Συνέχεια* τῆς καὶ ἔφερε ὡς συγγραφέα τους τὸν Ἰωάννη Σκυλίτζη. Δὲν ἀπέκλεια πάντως καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ὅτι ὁ Ζωναρᾶς γνώριζε ἴσως τὸν Σκυλίτζη καὶ τὶς δραστηριότητές του¹³⁷.

Ἡ Κιαπίδου συμφωνεῖ μὲ τὴν πιθανότητα παραπλάνησης τοῦ Ζωναρᾶ ἀπὸ κάποιο χφ ποὺ περιλάμβανε καὶ τὰ δύο κείμενα¹³⁸. Δὲν συζητᾶ πάντως καὶ τὴν πιθανότητα νὰ γνώριζε ὁ Ζωναρᾶς τὸν Σκυλίτζη καὶ τὴ δραστηριότητά του ὡς κρατικοῦ λειτουργοῦ, καὶ ἐπιπλέον

130. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 95.

131. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 115,57-58: Ἀναιρεθέντος δ', ὡς εἶπομεν, τοῦ Μιχαὴλ τὸ τῆς μοναρχίας ἀνεδήσατο κράτος ὁ Βασίλειος, καὶ 392,10-13: Τὸν ῥηθέντα δὲ τρόπον ἀναιρεθεὶς Ῥωμανὸς ὁ βασιλεύς... Ἡ Ζωὴ δὲ τὸν Μιχαὴλ ἐπὶ τὸν βασιλείον ἐνιδρύσατο θρόνον.

132. *Συνόψεως ἱστοριῶν* καὶ *Συνέχειας*.

133. Theoph. Cont. καὶ ἱστορικὸ ἔργο Μιχαὴλ Ἀτταλειάτη.

134. Δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα τὴν Κιαπίδου τὸ γεγονός τῶν κοινῶν αὐτῶν ἔκφραστικῶν τρόπων.

135. ΕΥΔ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, Τὸ πρόβλημα τοῦ Συνεχιστῆ τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζη, *Ἑλληνικά* 18, 1964, 79-85.

136. Ὡς Ἰωάννη Θρακῆσιο ἀναφέρει τὸν Ἰωάννη Σκυλίτζη καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηγὸς στὸν πρόλογο τῆς *Χρονογραφίας* του (τ. I, 5,4). Γιὰ τὸν ταυτισμὸ τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη μὲ τὸν Ἰωάννη Θρακῆσιο, βλ. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 309.

137. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 99.

138. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Ἡ πατρότητα, 330, ὑποσ. 6.

ὡς συγγραφέα. Ὑπερέτησαν ὅμως καὶ οἱ δύο, ὅπως εἶναι γνωστό, στὴ βυζαντινὴ αὐτὴ μετὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου τῆς βίγλας σὲ χρονικὰ διαστήματα ποὺ δὲν ἀπέχουν πολὺ μεταξύ τους, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν δὲν εἶναι ἀπαγορευτικά¹³⁹. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μαρτυρία τοῦ Ζωναρᾶ ἀποκτᾶ καθοριστικὴ σημασία. Φαίνεται ἀκόμη ὅτι ὁ Σκυλίτζης ἦταν περισσότερο γνωστὸς στὴν αὐτοκρατορικὴ γραμματεία μετὰ τὸ ἐπώνυμο *Θρακῆσιος*¹⁴⁰ καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ὁ Ζωναρᾶς ἀναφέρεται σ' αὐτὸν χρησιμοποιώντας τὸ ἐπώνυμο *Θρακῆσιος*.

Μία ἀκόμη, σοβαρὴ θὰ ἔλεγα, ἔνδειξη ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Σκυλίτζης εἶναι ὁ συγγραφέας καὶ τῆς *Συνέχειας* προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ στὰ δύο ἔργα, τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* δηλαδὴ καὶ τὴ *Συνεχία* τῆς, ἀντιμετωπίζονται μετὰ τὴν ἴδια κριτικὴ διάθεση διάφορες ἀποφάσεις καὶ πράξεις πατριαρχῶν οἱ ὁποῖες ἀντίκεινται στὸ ἀξίωμά τους καὶ στὴν ἐν *Χριστῶ* ζωὴ τους. Ἄς σημειώσω πάντως ὅτι δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ἂν στὰ σχετικὰ χωρία τῆς *Συνόψεως ἱστοριῶν* ὁ Σκυλίτζης ἀντιγράφει ἀπλῶς τὶς πηγές του¹⁴¹ ἢ ἂν τονίζει ὁ ἴδιος λιγότερο ἢ περισσότερο, σύμφωνα μετὰ τὶς ἀπόψεις του, τὴ σημασία τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν πράξεων τῶν ἀνωτάτων κληρικῶν. Δὲν τὶς ἀποκρύπτει πάντως, ὅπως π.χ. ὁ Ἀτταλειάτης προκειμένου γιὰ τὸν Ἰωάννη Ξιφιλίνο¹⁴².

Σύμφωνα μετὰ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν* ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος¹⁴³, κοντὰ στὰ ἄλλα ποὺ τοῦ καταμαρτυροῦν¹⁴⁴, συντόμευσε τὴ θεία λειτουργία κατὰ τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ γιὰ νὰ πάει στὸ Κοσμίδιον νὰ δεῖ τὴν ἀγαπημένη του φοράδα ποὺ μόλις εἶχε γεννήσει¹⁴⁵. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ

139. Σύμφωνα μετὰ τὸν HUNGER (βλ. *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, τ. Β', Ἀθήνα 1994, 246): «τὸ μόνο ποὺ ξέρουμε», δηλαδὴ γιὰ τὸν Ζωναρᾶ, «εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ζοῦσε σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 12ου αἰ.». Σύμφωνα μετὰ τὸν Καρπόζηλο «τὸ ἔτος θανάτου», τοῦ Ζωναρᾶ, «τοποθετεῖται γύρω στὸ 1250», βλ. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, 486.

140. βλ. τὴν *Ἑπόμνησιν* ποὺ ὑποβάλλει ὁ Σκυλίτζης στὸν Ἀλέξιο Κομνηνὸ τὸ 1092: *Ἑπόμνησις τοῦ κουροπαλάτου καὶ μεγάλου δρουγγαρίου τῆς βίγλης Ἰωάννου τοῦ θρακῆσιου, μετὰ τὴν περὶ μνηστείας νεαρὰν γενομένη πρὸς τὸν αὐτὸν βασιλέα κύριον ἀλέξιον περὶ τινος ἀμφιβολίας ἐπὶ ταύτῃ ἀναφύσεως*. (JGR. I, 319).

141. Δὲν μᾶς εἶναι γνωστές. βλ. ΚΙΑΠΙΔΟΥ, Οἱ πηγές, 89-91.

142. βλ. καὶ πρὸ κάτω, σ. 140, ὑποσ. 156.

143. Ἦταν γιὸς τοῦ Ρωμανοῦ Α' Λακαπηνοῦ. Ὑπῆρξε πατριάρχης κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 2/2/933-27/2/956.

144. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 242, 47-244, 88.

145. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 243, 67-76. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Σκυλίτζης ἀναφέρεται στὸ

ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Ζωναρᾶ¹⁴⁶.

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος¹⁴⁷ ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ δὲν ἐπέτρεψε στὸν Ἰωάννη Τσιμισκή νὰ εἰσέλθει στὴν ἀγία Σοφία γιὰ νὰ στεφθεῖ αὐτοκράτορας. Τοῦ ζήτησε νὰ σπεύσει ἔργα μετανοίας ἐνδείξασθαι, καὶ οὕτως ἐφίεσθαι πατεῖν ἔδαφος οἴκου κυρίου¹⁴⁸. Ἔπρεπε νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τὴ Θεοφανῶ καὶ νὰ τὴν περιορίσει σὲ κάποιο νησί, νὰ ἐξορίσει καὶ τοὺς αὐτουργούς τῆς δολοφονίας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ ἐπιπλέον διαρραγῆναι δὲ καὶ τὸν τόμον, ὃν ἐπὶ συγχύσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁ Νικηφόρος πραγμάτων ἐξέθετο¹⁴⁹. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ τόμος αὐτὸς δὲν εἶχε καμία σχέση μὲ τὴ δολοφονία τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ γιὰ νὰ ζητήσῃ ὁ Πολύευκτος ὡς ἐπιτίμιο τὴν ἀνάκλησή του.

Τὴ Μεγάλη Πέμπτη, τὴ νύχτα τῆς 11ης Ἀπριλίου 1034, σύμφωνα μὲ τὴ διήγηση τοῦ Σκυλίτζη¹⁵⁰, ἄνθρωποι τοῦ Μιχαὴλ Παφλαγόνα ἔπνιξαν στὸ βαλανεῖον τοῦ μεγάλου παλατιοῦ τὸν ἄρρωστο αὐτοκράτορα Ρωμανὸ Γ' Ἀργυρό. Τὴν ἴδια νύχτα, ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία, τῶν ἀγίων παθῶν ψαλλομένων, εἰδοποιεῖται ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ρωμανοῦ τάχα νὰ μεταβεῖ στὰ ἀνάκτορα. Ὅταν ἔφθασε βρῆκε τὸν Ρωμανὸ νεκρό. Ἡ αὐτοκράτειρα Ζωὴ ἔρωτα δαιμονιώδη σχοῦσα καὶ μανικὸν γιὰ τὸν Μιχαήλ, τὸν παρουσιάζει στὸν πατριάρχη καὶ τὸν καταναγκάζει ἱερολογῆσαι τοῦτον αὐτῇ. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ, ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, καὶ ἡ Ζωὴ ἔκαμψαν τοὺς ἐνδοιασμοὺς τοῦ πατριάρχη προσφέροντας πενήντα λίτρες χρυσοῦ στὸν ἴδιο καὶ ἄλλες πενήντα γιὰ τὸν κλῆρο¹⁵¹.

γεγονὸς μὲ τὴ φρ. *φασὶ δ' ὅτι*· νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ πατριάρχη εἶχε κάνει τόση ἐντύπωση ὥστε νὰ παραμείνει στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων γιὰ παραπάνω ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια;

146. Βλ. Ζωναρᾶ, τ. III, 486,1-10.

147. Πατριαρχεὺς κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 3/4/956-5/2/970.

148. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 285,23-27.

149. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 285,33-34. Βλ. καὶ Ζωναρᾶ, τ. III, 521,4-5. Μὲ τὸν τόμο αὐτὸν ἀναγνωρίζοταν στὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγει τοὺς ἐπισκόπους. Βλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Τόμος, Νόμος Νικηφόρου Φωκᾶ γιὰ τὴν ἐκλογή ἀρχιερέων, *Βυζαντινὰ* 13,1 (1985) [Δώρημα στὸν Ἰωάννη Καραγιαννόπουλο], 171-176.

150. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 390, 86-391,8.

151. Ὁ Ζωναρᾶς παραλείπει νὰ ἀναφέρει τὸ γεγονὸς τῆς ἐξαγορᾶς τοῦ πατριάρχη· βλ. τ. III, 586,5-8.

Ίδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ἡ εἰκόνα καὶ οἱ ἐνέργειες, σύμφωνα μὲ τὴ *Σύνοψιν ἱστοριῶν*, τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, ὅταν ἀξιωματοῦχοι, συγκλητικοὶ καὶ ἄλλοι πῆγαν στὴν Ἁγία Σοφία καὶ τοῦ ζήτησαν νὰ πάρει πίσω ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ ΣΤ' τὴν ἔγγραφη δήλωση ποὺ εἶχαν ὑπογράψει, ὅτι δὲν θὰ ἀναγνώριζαν ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιο Κομνηνό· διαβάζουμε: Ὁ δέ (ὁ πατριάρχης) εἶπ' ἄκων οὐκ οἶδα, εἶθ' ἐκὼν, ὡς ὁ τῶν πλειόνων εἶχε λόγος, τὴν ἱερατικὴν περιθέμενος διπλοῖδα καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ἀρχιερωσύνης ἀναλαβὼν κάτεισιν ἀκκιζόμενος καὶ δεινὰ πάσχοντι ἐοικώς· ἦσαν δὲ ταῦτα πάντα σκηνή, ὡς τὰ πράγματα ἔδειξε¹⁵². Σὲ λίγο ὅλοι ἀναγορεύουν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιο Κομνηνό, θεωροῦν ἐχθροὺς αὐτοὺς ποὺ δὲν τὸν ἀναγνωρίζουν καὶ προχωροῦν σὲ λεηλασίες τῶν σπιτιῶν τους· καὶ συνεχίζει ὁ Σκυλίτζης: αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου πρώτου διὰ τοῦ τῆς ἐκκλησίας δευτερεύοντος Στεφάνου συμπαρόντος καὶ συνευδοκοῦντος, καὶ Θεοδώρου τοῦ τῆς Ἀντιοχείας πατριάρχου τὴν ἀνάρρησιν τῆς εὐφημίας βοήσαντος, καὶ τοὺς οἴκους τῶν ἐν ὑπεροχαῖς, ὅσοι μὴ ἠρέσκοντο τοῖς γινομένοις, ἀνασκάπτειν καὶ διαρπάζειν προτρέποντος. Καὶ ταῦτα μὲν ἔπραττεν ἔσωθεν τοῦ θείου καὶ περιωνύμου ναοῦ¹⁵³.

Τέλος, στὴ *Συνέχεια* ἔχουμε τὴν περίπτωση τοῦ πατριάρχου Ἰωάννη Ξιφιλίνου. Ὡς θύννος καταπιὼν τὸ δέλεαρ¹⁵⁴, ἔτσι χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ κειμένου ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, δέχθηκε χωρὶς κανέναν ἐνδοιασμὸ νὰ ἀκυρώσει τὸν ἔγγραφο ὄρκο τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοκίας εἶχε ἐγγυηθεῖ καὶ ὁ ἴδιος τὴν τήρησή του ὅτι δὲν θὰ ξαναπαντρευόταν ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ συζύγου της, τοῦ Κωνσταντίνου Γ' Δούκα. Ἡ ἀκύρωση ἔγινε μὲ τὴν ὑπόσχεση, τὸ δέλεαρ, τῆς Εὐδοκίας ὅτι, ὅταν λυθεῖ ὁ ὄρκος, θὰ παντρευτεῖ τὸν ἀδελφὸ τοῦ πατριάρχου¹⁵⁵, τὸν Βάρδα, ποὺ θὰ στεφθεῖ καὶ αὐτοκράτορας¹⁵⁶.

152. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 498,45-49.

153. *Σύνοψις ἱστοριῶν*, 499,62-66. Ἐς σημειώσω στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ὁ Ἀτταλειάτης (*Ἱστορία*, 45,4-47,5 [Τσ.]· 56,6-58,17 [Β.]), ὅπως καὶ ὁ Ζωναρᾶς (τ. III, 665,4-9), δὲν κάνουν λόγο γιὰ τὶς τελευταῖες αὐτὲς ἐνέργειες τῶν δύο πατριαρχῶν, παραλείποντας ἐπιπλέον νὰ ἀναφέρουν καὶ τὴν παρουσία τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

154. Ὁ χαρακτηρισμὸς παραλείπεται ἀπὸ τὸν Ζωναρᾶ.

155. Σύμφωνα μὲ τὴ διήγηση τοῦ Ζωναρᾶ (τ. III, 686,4-10) ἡ Εὐδοκία θὰ παντρευόταν τὸν ἀνεψιὸ τοῦ πατριάρχου.

156. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Συνέχεια*, 123, 1 κ.έ. Ὁ Ἀτταλειάτης ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρει τὸ

Ἄπὸ τὶς ἐπισημάνσεις, συνεπῶς, τῆς Εἰρ.-Σ. Κιαπίδου καὶ ἀπὸ τὰ *ex silentio* ἐπιχειρήματά της δὲν προκύπτει, ὅπως εἶδαμε, ἀναγκαστικὰ ὅτι τὸ θέμα τῆς πατρότητας τοῦ συγγραφέα τῆς *Συνέχειας* παραμένει ἀκόμα «ἀνοιχτὸ πρὸς συζήτηση».

γεγονὸς αὐτὸ καὶ τὴν ἰδιαίτερη συμβολὴ τοῦ Ξιφιλίνου στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων. Θὰ μᾶς πληροφορήσει ὅτι ἀποφάσισαν (ἢ αὐγούστα, ὅσοι τῆς πρώτης βουλῆς ἦσαν καὶ ὁ πατριάρχης) τὴν ὑπὲρ τῶν ὄλων κρατῆσαι πρόνοιαν καὶ τῆς ἰδικῆς καὶ ἐπιθανατίου παραγγελίας τὸ κοινῇ συμφέρον ἐπεικῶς προτιμήσασθαι, ὅτι μὴ τὰ ἰδικὰ σύμφωνα πρὸς δημοσίαν συντέλειαν ἀφορῶντα περιτρέπιν δεδύνηνται (Ἱστορία, 79,24-80,1 [Τσ.]· 100,13-19 [Β.]).

ON THE PROBLEM OF SKYLITZES CONTINUATUS AGAIN

This article discusses the view of Eirini- Sophia Kiapidou [ΕΕΒΣ 52(2004-2006), 329-362] on whether the author of the Continuation of Skylitzes can be identified with John Skylitzes, and her argument that the problem “is still open to debate”. It maintains that the identification of Skylitzes with the Continuator is undeniable.